

Borbena dejstva divizije uoči i posle kapitulacije fašističke Italije do odlaska u Bosnu

Borbe 3. brigade na širem području Kulen-Vakufa i sprečavanje prodora nemačke 114. lovačke divizije od Kulen-Vakufa i Bihaća prema Gračacu i Udbini

Krajem jula i početkom avgusta u Lici nastupa značajna promena situacije pojavom nemačke 114. lovačke divizije³¹⁴ koja se grupisala u rejonu Bihać-Vrtoče- Kulen-Vakuf. Naime, posle pada Musolinija i fašističkog režima u Italiji i iskrcavanja saveznika na Siciliju Nemci su ocenili da predstoji skora kapitulacija Italije pa su blagovremeno privlačili i grupisali snage bliže jadranskoj obali kako bi u datom trenutku brzo izbili na nju i razoružali italijanske trupe. Od Bihaća i Kulen-Vakufa vodio je najkraći put preko Like ka italijanskim garnizonima u Zadru, Šibeniku, Kninu, i drugim gde su Nemci želeli da se nađu u trenutku objavljivanja kapitulacije.

Skori slom Italije očekivan je i u Vrhovnom štabu Jugoslavije i Glavnom štabu Hrvatske. Preduzimane su adekvatne mere kako bi se Nemci zadržali što dalje od italijanskih garnizona i u trenutku kapitulacije razoružale italijanske snage i zaplenio njihov ratni materijal i naoružanje. O namerama i planovima Glavnog štaba Hrvatske saznajemo iz izveštaja Štaba 6. divizije upućenog 10. avgusta 1943. Štabu 1. korpusa Hrvatske: »Po naređenju GŠH, naš štab sa III brigadom prebacio se 5. ov. mj. sa Perušićkog na Lapački sektor. Naša I brigada ostala je i dalje na Gospićkom sektoru, dok je ne zamijene snage VIII divizije, kada će ta brigada krenuti pravcem Lovinac-Gračac-Kninski sektor«. Izveštavajući dalje o rasporedu i akcijama 3. brigade na Lapačkom sektoru, Štab divizije, očigledno u nedoumici, nastavlja: »Po usmenom naređenju GŠH, naša divizija treba da se prebaci na jug. Rečeno je da će se III brigada zadržati kraće vrijeme na ovome sektoru prema situaciji, a naš štab da će se zajedno sa I brigadom prebaciti u pravcu Knina. Detaljnijih uputa nijesmo dobili. Nije nam poznato da li bi u slučaju jačeg nadiranja od Bihaća i naša I brigada bila angažovana na Lapačkom sektoru, ili bi se bez obzira na nadiranje prebacila na Kninski sektor, da iskoristi situaciju na jugu, koja je vrlo povoljna (*misli se na demoralizaciju u italijanskoj vojsci, među četnicima i domobranima pred kapitulaciju Italije - D.O.*). Molimo Vas da nas o tome obavijestite ili da nam izdate naređenja u tom pogledu«. ³¹⁵

³¹⁴ Nemci su svoje pešadijske posadne divizije: 704, 714, 717, 718. preformirali aprila 1943. u lovačke divizije pod nazivom: 104, 114, 117. i 118. lovačka divizija.

³¹⁵ Zb. V-18, d. 30.

Čim je saznao za grupisanje nemačke 114. lovačke divizije u rejonu Bihać-Kulen-Vakuf i shvatio njihove namere, Glavni štab Hrvatske je naredio Štabu 6. divizije da se najpre zajedno sa jednom brigadom odmah prebaci na područje Donjeg Lapca i zatvori pravce od Bihaća i Kulen-Vakufa. U tom trenutku na području Donjeg Lapca u rejonu Drenovače (tt. 579) nalazio se dosta slab i usamljen 3. bataljon Ličkog partizanskog odreda, koji je bio stavljen pod komandu Štaba 6. divizije. Već 2. avgusta je 1. brigada proširila svoj front kod Gospića i smenila jedinice 3. brigade na položajima od Mušaluka do Kulice, a 3. brigada je sa štabom divizije narednog dana odmarševala prema Donjem Lapcu, gde je stigla 5. avgusta. Štab divizije smestio se u Donjem Lapcu, a Štab 3. brigade najpre u Dobroselu, da bi se potom premestio u grupu kuća u rejonu Bjeli brijeg (k. 621 jugoistočno od Donjeg Lapca). Brigada je oko Kulen-Vakufa zauzela polukružni raspored naslanjajući se krilima na reku Unu, po liniji: Una - k. 565 - na severnim padinama Ljutice (k. 760) - k. 525 (istočno Lisičjak) - k. 524 (Kalati) r. Una. Rejon od Une do puta Kulen Vakuf - Boričevac poseo je 4. bataljon. Od tog puta preko Kalati do reke Une položaje je poseo 1. bataljon, 2. bataljon je upućen u Nebljuse da pojača odbranu 3. bataljona Ličkog partizanskog odreda, dok je 3. bataljon zadržan u rezervi u selu Gajine. Bataljone prema Kulen-Vakufu podržavala je brdska baterija (dva topa) sa vatrenih položaja kod okuka puta uz Zuleševicu i prateća četa divizije. Inženjerska četa divizije bila je podeljena po bataljonima.

Plan dejstva i odbrane jedinica 6. divizije na području Donjeg Lapca u osnovi je definisao Glavni štab Hrvatske svojim direktivom od 14. avgusta. Tu je bilo određeno da brigada sa manjim snagama uz gipka i aktivna dejstva u zahvatu komunikacije odstupa pred neprijateljem do Srbskog klanca, koga je trebalo da posednu snage Kninskog sektora, a pred klancem da se skloni u stranu i dejstvuje u desni bok neprijatelja. Sa ostalim snagama trebalo je da dejstvuje na bokove neprijateljskih kolona, zatvarajući pravac prema Udbini i Mazinu.

Na osnovu ovih smernica Štab 6. divizije izradio je svoj plan dejstva po kojem je trebalo da se iz rejona Kulen-Vakufa jedan bataljon povlači preko Dobrosela i Doljana prema Srbu, a dva bataljona da posednu padine Zuleševice (k. 1106) i izatvore pravac prema Mazinu i Gračacu. Sa pravca Drenovače 2. bataljon 3. brigade iz Nebljusa imao se povlačiti pod borbom preko Kruga i Dnopolja do Celine (k. 1037) i tu zatvori pravac prema Udbini. Treći bataljon Ličkog partizanskog odreda imao se povlačiti u pravcu Velikog Kamenskog i sa njega dejstvovati na komunikaciji Bihać-Donji Lapac.³¹⁶

Neprijatelj je radi obezbeđenja u rejonu Kulen-Vakufa poseo Kulinu, odnosno razvalinu starog srednjevekovnog grada iznad sela Ostrvice, na levoj obali Une, odakle je imao dobar pregled okoline pa i položaja 3. brigade. Štab divizije je procenjivao da se u rejonu Kulen-Vakufa nalazi oko 2.500 nemačkih vojnika, a da ih u Bihaću ima oko 4.000, od toga oko 1.200 u rejonu Skočaj-Zavalje, usmerenih prema Donjem Lapcu preko Drenovače. Na komunikaciji Bihać-Kulen-Vakuf odvijao

se živ saobraćaj. U Kulen-Vakufu Nemci su se utvrđivali, popravljali puteve i osposobili za saobraćaj most preko Une.

Bilo je jasno da 3. brigadi i drugim jedinicama divizije predstoji teška i nezavisna borba sa novim, dotle neiskusanim protivnikom, mada su se znali kvaliteti nemačkog vojnika i starešina. Bilo je to prvo sučeljavanje ličkih partizanskih jedinica sa nemačkim trupama, ako se izuzmu manji sukobi kod Dvora na Uni. Suočeni sa tom surovom činjenicom borci i starešine su se držali samopouzdanom, mirno i hladnokrvno, respektujući protivnika i njegovu neuporedivu svakovrsnu nadmoćnost ali i verujući u sebe. Oni su hrabro očekivali čas sudara sa surovim neprijateljem za čiju su okrutnost i neljudskost znali, spremni da i poslednjim atomom snage brane slobodnu teritoriju Like i narod koji je na svojim već spaljenim ognjištima stajao iza njih, deleći sa njima i poslednju koricu hleba i boticu palente. I narod na slobodnoj teritoriji Like bio je svestan opasnosti koja se nadnela ali panike nije bilo, mirno je očekivao rasplet događaja verujući u svoju vojsku, koju su uostalom i činili njihovi sinovi i kćeri. Svakodnevno posmatrajući neprijateljev saobraćaj na putevima u njegovoj pozadini 3. brigada se nije držala pasivno, već je krenula u akcije. Noću 7/8. avgusta 4. bataljon se prebacio iz rejona Ljutice na bosansku stranu reke Une i postavio zasedu između Kulen-Vakufa i sela Prkosa. Ujutro je iz pravca Prkosa na zasedu naletela grupa od oko 25-30 nemačkih vojnika sa osam zaprežnih kola. Grupa je zasuta vatrom iz pušaka i brzo razbijena: 15 vojnika je ostalo na putu ubijeno a 1 je zarobljen, dok su se ostali razbežali po šumi. Zaplenjeno je 5 pušaka, 2 konja, 5 sedala i druge vojničke opreme i materijala. Bio je to prvi okršaj ove brigade sa nemačkim okupatorom, koji se uspešno završio. Bataljon se potom povratio preko Une i poseo svoje položaje.

Posle toga i neprijatelj je iz Kulen-Vakufa postao aktivniji. Povremeno je vršio ispade prema delovima 3. brigade a artiljerija i minobacači su učestalije tukli njene položaje. U toku 10. avgusta jedna grupa nemačkih vojnika na Ljutici iznenada je napala delove 4. bataljona, ali je brzom intervencijom odbačena nazad. I u rejonu Drenovače, 11/12. avgusta, dva voda 3. bataljona Ličkog partizanskog odreda postavili su zasede između Malog Skočaja i Međudražja i na Bukovcu (k. 529), gde su neprijatelju naneli gubitke. Delovi 2. bataljona 3. brigade odbacili su grupu nemačkih vojnika sa Gorice (k. 563) preko Une.

Ujutro 14. avgusta neprijatelj je sa grupom od 50-60 vojnika napao 1. bataljon u Kalastima ali su ga predstražni delovi odbacili nazad. Noću 15/16. avgusta 3. bataljon 3. brigade prebacio se preko Une sa tri čete (svega 158 boraca) i postavio zasedu na velikim okukama severno od Boškovića grede, na putu Kulen-Vakuf-Prkosi. Na zasedu je ujutro oko 7.30 časova iz Kulen-Vakufa naišlo oko 100 nemačkih vojnika sa 35-40 zaprega. Mada osigurana bočnim patrolama, kolona je upala u zasedu. Izenada zasuta jakom vatrom bezobzirno se razbežala prema Kulen-Vakufu ostavivši zaprege na putu. Bio je to bogat plen ali ga bataljon nije uspeo izvući zbog brze intervencije snaga od Prkosa i snažnog dejstva artiljerije iz Kulen - Vakufa. Zaplenjeno je samo 6 pušaka sa 930 metaka, 29 konja, 11 sedala i 14 kožnih bisaga i ponešto druge opreme.

Bataljon je imao 7 ranjenih boraca od kojih 2 teže. Prema izveštaju Glavnog stožera domobranstva od 18. avgusta 1943, Nemci su imali 7 mrtvih i 9 ranjenih vojnika. Ovaj uspeh je snažno odjeknuo u jedinicama i među narodom ulivajući im ohrabrenje i samopouzdanje pred obračun koji je svakog časa mogao da počne.³¹⁷

Nemci su 19. avgusta sa oko 200 vojnika poseli brdo na levoj obali Une u selu Buševiću i zaplenili čamac kojim su se partizani prevozili preko reke. Četiri dana kasnije jedna jača nemačka patrola iznenadila je i s leđa napala delove 4. bataljona na krajnjem desnom krilu brigadnog rasporeda. Često uznemiravan na prostoru Kulen-Vakufa, neprijatelj je postao veoma oprezan, pa ga je bilo sve teže iznenaditi. Stoga je akcije valjalo preneti dublje u njegovu pozadinu, bliže Bihaću, gde se osećao sigurnijim.

U tu svrhu je Štab 3. brigade, uz saglasnost Štaba 6. divizije, uputio 2. bataljon (bez čete) iz rejonu Nebljusi-Drenovača preko Une u rejon sela Hrgara da postavlja zasede, izviđa neprijatelja i sačekuje nemačke kolone. Ujutro 24. avgusta bataljon je osvanuo u zasedi kod Gorjevca, u koju je naletela nemačka prethodnica od 28 biciklista-legionara iz 383. puka nemačke 373. legionarske divizije »Tigar«, čiju su vojničku masu sačinjavali Hrvati i Muslimani, dok su oficiri bili Nemci. Upavši u zasedu biciklisti su zasuti snažnom puščanom vatrom kojoj je odmah sledio juriš. Zarobljeno je 10 legionara i jedan oficir-poručnik. Zaplenjeno je 18 bicikla, 10 pušaka, 2 automata (šmajsera), 1 pištolj a 2 su ranjena. Bataljon nije imao gubitaka.

Nakon tri dana, 27. avgusta, preko Une su se ponovo prebacili 1. i 2. bataljon pod vodstvom komandanta brigade Milana Sijana, sa kojim su još bili član politodela brigade Pero Damjanović i informativni oficir divizije Boško Šnajder. Bataljoni, pošto su pregazili Unu, prikupili su se u Međugorju i Malom Račiću (severno od Bosanskih Doljana) a zatim, kad je pala noć, postavili su zasedu na putu Bihać-Vrtoče, kod sela Gorjevca, s južne strane puta, na severnim padinama k. 709. Oko 7 časova 28. avgusta u zasedu 1. bataljona upala je nemačka kolona od četiri kamiona, 1 motocikla i autobusa sa oko 40-60 vojnika. Kada je kolona ušla u zasedu bataljon je otvorio snažnu vatru po njoj, a zatim su odmah dve čete iskočile na drum pred njeno čelo, a jedna četa je izbila na drum sa začelja kolone. Neprijatelj je bio veoma brzo razbijen. Nepogođeni vojnici su bežali na drugu stranu puta, u šumu, pokušavajući da organizuju otpor. No, i to je brzo okončano. Na poprištu borbe ostalo je 27 leševa a zarobljeno je 16 vojnika. Zaplenjena je velika količina materijala i sva vozila. Odmah se pristupilo evakuaciji plena. U pravcu sela Doljani Boško Šnajder je izvukao dva kamiona i motocikl. Kako se očekivala brza intervencija neprijatelja, 1. bataljon se povukao sa druma za oko 200 metara i ostao u zasedi, dok je 2. bataljon i dalje bio na svojim položajima, pošto nije bilo potrebe da učestvuje u akciji.

Pošumljeno zemljište je dobro prikrivalo položaje bataljona, a nadvišenom cestom pružalo je dobre uslove za osmatranje i vatreno dejstvo. Neprijatelja nije trebalo dugo čekati. Uskoro se od Bihaća pojavila kolona od oko 150 vojnika sa nekoliko kamiona i jednim protivtenkov-

^ Zb. V-18, d. 30, 48, 59 73, 125, 135, 183; AVI! k. 107a, br, reg. 9/4.

skim topom. Pošto su stigli na poprište tek minule borbe pristupili su prikupljanju mrtvih, tovari ih u kamione. U to je iz suprotnog pravca od Vrtoča pristigla znatno jača kolona tenkova i kamiona. Tenkovi su nasumice ispalili nekoliko rafala iz mitraljeza po okolini, raspoređujući se s obe strane puta. Bataljoni su mirovali u zasedi tako da neprijatelj ništa nije primetio. Kad su pokupili mrtve obe kolone su krenule nazad, svaka svojim pravcem, prema Bihaću, odnosno Vrtočama. U trenutku kada se kolona prema Bihaću svila i izdužila ispred položaja 2. bataljona, 1. bataljon je napao začelje kolone. Istovremeno je i 2. bataljon stupio u dejstvo zahvativši vatrom kolonu ispred sebe po celoj dubini. Neprijatelj je bio iznenađen pa nije ni stigao da pruži ozbiljniji otpor. Samo su grupice sa čela kolone uspele da pobegnu.

Oba bataljona su se brzo sručila na cestu po kojoj je ležalo mnoštvo poginulih neprijateljevih vojnika. Odmah su postavljena osiguranja sa strane i pristupilo se prikupljanju i evakuaciji plena. Tada se sa uzvišenja, na suprotnoj strani ceste, sručio bosanski Drvarski bataljon, koji se tu nalazio u nameri da dođe do plena, ali u tome nije uspeo. U to vreme stiglo je naredenje da se bataljoni hitno vrate na svoje položaje prema Kulen-Vakufu, odnosno Drenovači. Sa materijalom koji su uspele da pokupe bataljoni su se uputili ka Doljanima (bosanskim). Za ovaj uspeh Glavni štab Hrvatske svojom naredbom br. 23 od 30. avgusta pohvalio je 3. ličku brigadu i istakao je za primer drugima.

U akciji kod Gorjevca zapaljena su 4 kamiona, a 2 su zaplenjena. Još je zaplenjeno: motocikl sa prikolicom, protivtenkovski top, minobacač 81 mm, 6 mitraljeza »šaraca«, 1 puškomitraljez, 10 automata (šmajsera), 11 pištolja, 50 pušaka, 4.500-5.000 metaka, 3 dvogleda, 27 bicikla i dosta materijala za vezu: 1 veća i 1 manja radio-stanica, 1 električna centrala od 1000 vati i džepna radio-stanica, 13 telefona, 1 telefonska centrala, 27 kalemova kabla, 2 antene za radiostanicu, i razni drugi pribor. Osim toga, zaplenjeno je 50 pari čizama i cipela, dosta šinjela, ranaca, bluza, ćebadi, veša, oficirskih torbi i drugog. Ovom akcijom su prvi put u Ličke jedinice došli nemački puškomitraljezi, popularno zvani »šarac«. Zarobljeno je 16 nemačkih vojnika-legionara, a procenjeno je da ih je 90 poginulo. Bataljoni 3. brigade imali su 2 poginula i 3 ranjena borca.

Ma koliko da su akcije po komunikacijama bile uspešne, one nisu mogle ozbiljnije poremetiti neprijateljske planove niti narušiti njegove pripreme za prodor ka Dalmaciji. Dok se nemačka 114. lovačka divizija koncentrisala i pripremala za taj prodor u rejonu Bihaća, odnosno Bosanskog Petrovca, pristizale su trupe nemačke 373. legionarske divizije »Tigar«, koja je imala da obezbeđuje pozadinu i komunikacije 114. diviziji u nastupanju. Trupe nemačke 114. lovačke divizije grupisane 28. avgusta u rejonu Bihać-Kulen-Vakuf-Vrtoče bile su spremne za nastupanje. U rejonu Bihaća nalazio se spreman 721. lovački puk, a u rejonu Kulen-Vakufa 741. lovački puk. U rejonu Bihaća uz Štab divizije bila je prikupljena i spremna za nastupanje brza grupa ove divizije sastava: ojačani izviđački bataljon, protivtenkovski divizion, 2. baterija 202. protivtenkovskog divizion, jedna motorizovana baterija 661. artiljerijskog puka i 114. pionirski bataljon. U vreme kad pešadijski pukovi počnu da

nastupaju prema Donjem Lapcu, ova grupa sa štabom divizije trebalo je da se kreće pravcem: Bihać-Vrtoče-Kulen-Vakuf. Planom je bilo predviđeno da se ova grupa, nakon debušovanja Zuleševice i osvajanja Mazina, uvede u brzo nastupanje prema Gračacu i dalje prema Kninu.

Još dok su 1. i 2. bataljon 3. brigade dovršavali borbu sa kolonom kod Gorjevca i kupili plen, 28. avgusta popodne delovi 741. lovačkog puka iz Kulen-Vakufa počeli su ograničene napade, radi izviđanja, na položaje 3. i 4. bataljona 3. brigade. Ovi bataljoni malog brojnog stanja bili su jako razvučeni na položaju u vidu velikog luka sa jugozapadne strane Kulen-Vakufa, naslonivši krila (bokove) na reku Unu. Položaj 4. bataljona protezao se od Une (južno - Kulen-Vakuf), preko k. 556 (severne padine Ljutice k. 760) do puta Kulen-Vakuf-Boričevac. Preko k: 552 (istočno - zaseok Lisičjak) pa preko sela Kalati do k. 524 položaj je držao 3. bataljon. Neprijatelj je jačim delovima napadao 3. bataljon ali je bio odbijen i povukao se u selo Klisa. Ovim bataljonima je u toku noći stigao komandant brigade Milan Šijan iz rejona Gorjevca, dok su 1. i 2. bataljon sa plenom osvanuli u Doljanima (bosanskim). Treći bataljon Ličkog partizanskog odreda, odnosno sada već Samostalni bataljon divizije, nalazio se na položajima oko Drenovače. Drugi bataljon 3. brigade dobio je zadatak da se brzo prebaci iz Doljana ka Drenovači i pojača odbranu Samostalnog bataljona, dok je 1. bataljon trebalo da požuri prema Donjem Lapcu i pojača odbranu 3. i 4. bataljona.

Oko 5 časova 29. avgusta nemački 741. lovački puk, uz snažnu podršku artiljerije i minobacača, prešao je iz rejona Kulen-Vakuf-Klisa u odlučan napad na 3. i 4. bataljon 3. brigade. Kako njihovi položaji neprijatelju nisu bili nepoznati, najpre je napadnuto levo krilo 3. bataljona i desno krilo 4. bataljona. Pošto su snage ovih bataljona bile male i razvučene na veoma širokom frontu, neprijatelju nije bilo teško da brzo odbaci 3. bataljon i zauzme selo Kalate. Bataljon se povukao na Runjevicu (k. 668), a potom i na Visočicu, zatvorivši pravac prema Donjem Lapcu. Potom je neprijatelj snažno pojačao napad na svom levom krilu, trpeći znatne gubitke u oštrom sukobu sa 4. bataljonom. Posebno žestoka i surova borba prsa u prsa vodila se za Ljuticu, koju je neprijatelj uspeo osvojiti tek oko 12 časova. Pokušaj delova 4. bataljona da protivnapadom povрати Ljuticu nije uspeo. U tom jurišu na čelu svojih jedinica junačkom smrću je pao komandant 4. bataljona Danilo Radmanović Danješ, rodom iz Ostrvice. Pored njega je takođe junački pao i pomoćnik političkog komesara bataljona Mirko Platiša, rodom iz Kika. Posle neuspelog protivnapada 4. bataljon se povukao na Bakrač (k. 808) i na k. 691 (iznad Boričevca).

U daljem nadiranjju uz podršku avijacije neprijatelj je bez većih napora odbacivao 3. bataljon - koji nije uspevao da mu pruži jači otpor - pa je zauzeo Runjevicu i Boričevac. Bataljon se glavnim snagama povukao na Oštri vrh (k. 1061) a manjim iznad Mišljenovca. Mada je glavninom nadirao u zahvatu ceste kroz Boričevac, neprijatelj se delom snaga uputio da zaobiđe Visočicu preko Mišljenovca i prevoja Mamac (k. 771) i da odatle prodre u Donji Lapac. Iznad Mišljenovca je naišao na otpor čete 3. bataljona, a u međuvremenu je na taj pravac stigao i 1. bataljon iz Bosanskih Doljana koji je, po naređenju Štaba divizije, poseo

Međedovaču (k. 920) i Vršak (k. 745) i došao u vezu desno sa četom 3. bataljona, pa je neprijatelj odbačen nazad. Razdvojivši 3. i 4. bataljon na pravcu Boričevca i odbacivši ih u stranu, neprijatelj je neometano nastavio da nastupa, izbio na raskrslu putu u Gornjem Lapcu i odatle uveče ušao u Donji Lapac.

Istovremeno sa napadom iz Kulen-Vakufa neprijatelj je počeo da nastupa sa 721. lovačkim pukom iz pravca Bihaća prema Drenovači i Donjem Lapcu, podržan sa dva tenka, artiljerijom i minobacačima. Samostalni bataljon divizije u rejonu Drenovače, poduhvaćen iz tri pravca, brzo je odbačen i nateran da se povuče u pošumljene padine Plješevice. Prikupivši se na Željeznoj glavi (k. 774) produžio je povlačenje prema selu Kruge da zatvori pravac prema Velikom Kamensku u rejonu Kalinovača. Drugi bataljon 3. brigade nije stigao da pre napada posedne položaje u rejonu Drenovače, pošto se ujutro rpebacio preko Une, pa je odstupio u rejon Kamenskog, a ne prema Čelini (k. 1057) na pravcu Donji Lapac-Udbina, kako je bilo predviđeno.

Tokom noći 29/30. avgusta, kada je neprijatelj već izbio u Donji Lapac, 1. bataljon se prebacio ka selu Oraovcu i poseo Ajdukovića brdo i Zobeničin gaj. Pošto se 2. bataljon nije uspeo prebaciti u ovaj rejon da zatvori pravac prema Udbini, kako je bilo planirano, to je 1. bataljon ostavljen na tome pravcu. Treći bataljon se prikupio na okukama puta uz Zuleševicu radi zatvaranja pravca prema Mazinu i Gračacu, a 4. bataljon se orijentisao prema Srbu, kako je i bilo predviđeno, posednuvši položaj na liniji zapadno od sela Doljani: Debeljak (k. 777) - Kalanjuša (k. 751). Tako su 30. avgusta ujutro sva tri pravca, kojima je neprijatelj mogao da nadire, bila zatvorena.

Tog jutra je neprijatelj iz Lapačke kotline produžio nastupanje na dva pravca: iz Donjeg Lapca prema Kuku (tt. 1172) i Udbini i iz rejona Boričevac - Gornji Lapac prema Mazinu i Gračacu. Iz Donjeg Lapca prema selu Oraovcu i dalje prema Kuku upućene su manje snage koje je sačekao 1. bataljon i naterao ih da se povuku. Potom je neprijatelj ubacio znatno jače snage, oko jednog bataljona (500-600 vojnika), koje su prisilile 1. bataljon da se povuče prema Kuku. Po zauzimanju Zobeničina gaja, Ajdukovića brda i Čeline, neprijatelj je produžio nastupanje prema Kuku (tt. 1172) i uveče izbio na njegov vrh odbacujući dalje 1. bataljon, pošto 2. bataljon iz rejona Kamenskog nije stigao na ovaj položaj. Zauzevši Kuk neprijatelj nije dalje nastupao, zaustavio se na dostignutim položajima da bi ih tokom 1. septembra napustio i povukao se u Donji Lapac, tako da je 2. septembra 1. bataljon ponovo poseo Kuk.

Iz rejona Gornjeg Lapca prema Mazinu preko Zuleševice Nemci su nastupali veoma jakim snagama tako da je otpor 3. bataljona 3. brigade brzo neutralisan i slomljen. Pod snažnim pritiskom neprijatelja bataljon se povukao razdvojen na dva dela: jedan ka Dobroselu gde se spojio sa 4. bataljonom, a drugi šumom iznad Mazina prema Visuću. Neprijatelj je do noći izbio u Mazin i tu se zadržao. Ujutro 2. septembra, Nemci su, bez otpora, brzom grupom produžili prema Gračacu a nekoliko dana zatim prema Kninu, gde su stigli 7. septembra. Odbačen od Kulen-Vakufa na pravac Dobroselo-Doljani, 4. bataljon više nije vodio borbu.

Ujutro 31. avgusta 3. brigada se našla razdvojena u dva dela: Štab brigade sa 4. bataljonom i delom 3. bataljona u rejonu Dobroselo-Doljani, a 1. i 2. bataljon sa delom 3. bataljona na pravcu Kuk-Udbina neposredno pod komandom Štaba 6. divizije. Naredne noći Štab 3. brigade sa jedinicama uz sebe prebacio se preko komunikacije i planine između Mazina i Gornjeg Lapca prema Visuću, tako da se 1. septembra kompletna brigada prikupila na pravcu Kuk-Udbina, pripremajući se da nastavi dejstva na komunikacijama koje je neprijatelj počeo da koristi. Međutim, ona je već 5. septembra, bez 1. bataljona koji je ostao u rejonu Kuka, krenula na sektor Perušića. Toga i prethodnog dana u rejonu Dobroselo - Doljani pristizala je 2. lička brigada, na povratku iz severne Dalmacije.³¹⁸

Borbe 1. brigade na području Lički Osik, Perušić, Pazarišta avgusta 1943.

Kada je 2. avgusta preuzela i položaje 3. brigade, 1. lička brigada se u rejonu Perušića našla na veoma širokom frontu sa 3. bataljonom na liniji Kruščica-Kaluđerovac, sa 2. bataljonom isključivo Kaluđerovac-uključno Mušaluk, sa 4. bataljonom Budak (Budački most) - železnički most na Sastavcima - zaseok Kulica i sa 1. bataljonom u brigadnoj rezervi u Kaniži (perušićka). Bataljoni su na položajima imali osiguravajuće delove a glavninu pozadi u skrovitim mestima. Na položajima su 4. avgusta ostavljena dva bataljona a dva su povučena u rezervu. Jedan bataljon je i dalje ostao u rejonu Kruščica-Kaluđerovac, a drugi je držao front od Mušaluka do Budaka (Budački most), dok je rezerva bila u rejonu Kaniža-Malo Polje. Ujutro 4. avgusta jedna ustaška bojna napala je delove bataljona u rejonu Budak-Budački most i odbacila ih, ali je dalje nastupanje ustaša zaustavljeno, pa su se uveče povukli preko reke Like na ivicu Gospića. Potom je opet nastupilo zatišje. Drugi bataljon je prebačen u Divoselo radi obezbeđenja i pomaganja u podizanju letine. On je 13. avgusta napao četničke grupe u Velebitu, razjurio ih i ubio jednog četnika. Uz to je odbio i jedan napad ustaša od Ličkog Novog prema Klisi i Divoselu. Narednog jutra oko 100-150 ustaša krenulo je iz Pazarišta prema Kruščici i Metlači (k. 799), ali su i oni u oštroj borbi odbijeni i naterani na povlačenje.³¹⁹

U to vreme 1. lički hrvatski bataljon »Matija Gubec« 6. divizije još nije bio angažovan u borbama na frontu već je upotrebljavan za pretresanje i čišćenje pošumljenog zemljišta na prostoru Otočcu i Kosinja, gde se pojavljivalo nekoliko grupa ustaša i četnika. Tako je od 10. do 16. avgusta prokrstaro i pretresao teren u krugu između sela: Ličkog Lešća, Čovića, Prozora, Švice, Kutereva, Krasna, Kosinjskog Bakovca i Donjeg Kosinja, te šume između sela Sinac, Crna Vlast, Ramljane. Tom prilikom je uhvaćeno 8 ustaša i 15 četnika. Zaplenjeno je 20 pušaka, 2000 metaka, 14 ručnih bombi i druge opreme.

³¹⁸> Zb. V-18, d. 30, 48, 52, 73, 125, 131, 135, 180; Zb. V-19, d. 27; AVII, k. 802, br. reg. 21/5, 38/5; k. 420a, br. reg. 32/30; k. 420/1, br. reg. 32/30; k. 796, br. reg. 5/3 I, 10/3 I, 6/3 I, 14/3 I, 19/3 I, 10/7; k. 456, br. reg. 33/5.

³¹⁹) AVII, k. 105a, br. reg. 3/3, 35/2, 23/3; k. 419, br. reg. 42/6; Zb. V-18, d. 84, 135, 161.

Pred zoru 18. avgusta ustaško-domobranske snage od oko 2.000 vojnika napale su razvučenu 1. brigadu iz tri pravca: od Klanca prema Kruščici i Kaluđerovcu snagama od oko jedne ustaške satnije i većeg broja naoružanih civila na 1. bataljon; iz rejonu Malog i Velikog Žitnika, preko reke Like jednom bojnom, podržanom artiljerijom i minobacačima, na slabe desnokrilne delove 4. bataljona; preko Mušaluka prema Risovcu i Vučjaku (k. 747) i na glavnom pravcu Gospić-Budački most-Lički Osik jednom ojačanom ustaškom bojnom uz podršku artiljerije i minobacača, takođe na slabe delove 4. bataljona. Napad je 3. bataljon zatekao u rezervi u Kaniži, dok je 2. bataljon bio u Divoselu.

Neprijatelj je iznenadio delove 4. bataljona i lako ih odbacio sa položaja, dok je 1. bataljon uspešno odolevao napadu prema Kruščici i Kaluđerovcu, naterao neprijatelja na povlačenje i zadržao položaje. Kada je počeo neprijateljski napad 3. bataljonu u rezervi je naređeno da zatvori pravac preko Mušaluka i Vučjaka prema Perušiću. U oštroj susretnoj borbi bataljon je bio odbačen, pa je neprijatelj osvojio Risovac i Vučjak. U nešto kasnijem protivnapadu bataljon je povratio Vučjak (k. 747), ali ga neprijatelj napadom jačim snagama, u oštroj borbi prsa u prsa, ponovo zauzima. Napad neprijatelja od Ličkog Osika prema Širokoj Kuli i Lisini (k. 748) zaustavio je 4. bataljon. Toga dana bataljoni su imali gubitke od 4 poginula i 19 ranjenih boraca. Uveče je neprijatelj zanočio na liniji: Lički Osik - k. 673 (1 km južno od Perušića) - k. 780 - Vučjak (k. 747). Prva brigada se zadržala sa 4. bataljonom na položajima na liniji: Lisina (k. 748)-k. 578 (u Kuljskom Klenovcu)-k. 581 (zapadno od sela Čukovac), sa 3. bataljonom na liniji Grabovača (tt. 772-k. 603-Perušić (k. 593) i sa 1. bataljonom na liniji Metlača (k. 799)-Kaluđerovac-Sklopača (k. 777). Drugi bataljon je i dalje bio u Divoselu. Tokom noći 18/19. avgusta brigada je izvršila manja pomeranja na položaju: 4. bataljon je delom snaga poseo liniju Marina glava (k. 775)-Lisina-Klenovac-Vukov most (k. 572). Trećem bataljonu je naređeno da u toku noći prebaci jednu četu na Marinu glavu i pojača slabe delove 4. bataljona, što iz nekih razloga nije učinjeno.

Oko 8 časova 19. avgusta neprijatelj je produžio napad. Jednom bojnom, podržanom artiljerijom i minobacačima, brzo i lako odbacio je slabe delove 4. bataljona sa Marine glave i zauzeo taj važan položaj. Jedna četa 3. bataljona hitala je preko polja da izbije na isti položaj pre neprijatelja. Zatečena u polju, četa je bila izložena ubitačnoj vatri; pola čete je ipak uspeo da se dokopa mrtvog ugla na padini brda, a druga polovina je pobešla nazad u Perušić. Prvi bataljon je i dalje držao položaje u rejonu Kaluđerovca. U daljem nastupanju neprijatelj je potisnuo 3. bataljon i oko 14 časova ušao u Perušić.

Pošto se noću prikupila i sredila, 1. brigada je ujutro 20. avgusta osvanula sa: 1. bataljonom na liniji Klenovac (studenički)-Runjavica (k. 667)-selo Kiljer, 3. bataljon je držao selo Konjsko Brdo, a 4. bataljon se uglavnom nalazio na ranije posednutim položajima isključujući Marinu glavu, dok je 2. bataljon još bio u Divoselu. Oko 9.30 časova neprijatelj je iz rejonu Perušića jačim snagama napao na Konjsko Brdo i zauzeo Vrščić (k. 670), Mali Čardak (k. 696), Veliki Čardak (k. 698) i odbacio 3. bataljon sa tih položaja, zaplenivši njegovu celu komoru. Oko 18 ča-

sova neprijatelj je napustio osvojene položaje i povukao se u Perušić. Istovremeno sa napadom na Konjsko Brdo on je sa Marine glave napao i zauzeo Ravni vrh (tt. 748), dok je njegov napad iz Vukšića na Lisinu odbio 4. bataljon. Brigada je zanoćila na donekle izmenjenim položajima: 1. bataljon na položaju Klenovac (studenički)-Runjavica-Kiljer sa zadatkom da zatvori pravac prema Otočcu; 3. bataljon je iz rejona sela Uremovići i Alivojvodići držao manjim snagam Vrščić, Mali i Veliki Čardak i Lipovu glavu (k. 671); 4. bataljon je bio na Lisini (k. 748), u selu Glunčuši i Klenovcu (kuljskom). Toga dana je upućeno naređenje 2. bataljonu da se vrati u sastav brigade.

Prvi lički hrvatski bataljon »Matija Gubec« u to vreme se nalazio u prostoru Kosinj-Kruščica. Njemu je Štab brigade uputio uputstva kako da zatvori taj pravac i spreči eventualni prodor neprijatelja tuda prema Otočcu.

Nasuprot 1. brigadi ustaše su uveče 20. avgusta držale položaje: selo Budak-Lički Osik-Marinu glava-Ravni vrh-Perušić sa bližom okolinom i dalje preko Kaluđerovca sela Gornje i donje Pazarište. Narednog dana ustaše su izgleda vršili nasilno izviđanje - iz Perušića i sa Marine glave manjim delovima napadali su prema Konjskom Brdu, Malom i Velikom Čardaku i bili odbijeni. U toku 22. avgusta ponovili su napad i opet bili odbijeni. Toga dana je iz Divosela pristigao i 2. bataljon koji je smešten u brigadnu rezervu u Gostovaču. Sledećeg jutra četiri satnije ustaša i oko 150 naoružanih civila krenuli su u napad iz Perušića prema Konjskom Brdu i sa Marine glave prema Ravnom vrhu. Uz podršku artiljerije i minobacača ustaše su brzo zauzeli predstražne položaje. Treći bataljon je tada rokirao svoje levo krilo prema brdu Lipova glavica (tt. 671) i iznad sela Lipova Glavica, da bi bočnom vatrom tukao neprijatelja koji je nastojao da obilaskom Ravnog vrha udari 4. bataljonu u desni bok. I pored svih mera manevar je neprijatelju uspeo i 4. bataljon je bio prisiljen da se povuče na Glunčušu i prema Širokoj Kuli. Zatim je 4. bataljon pomognut od 3. bataljona prešao u protivnapad i odbacio neprijatelja na polazni položaj. Tokom noći bataljoni su ponovo poseli pređašnje položaje na liniji: Studenički Klenovac-Runjavica-Kiljer-Vrščić-Mali i Veliki Čardak-Lipova Glavica-Ravni vrh-Kuljski Klenovac. U ovim borbama 1. brigada je imala gubitke od 9 poginulih i 42 ranjena borca, od kojih su dvojica ubrzo umrla. Izgubljena su 4 puškomitraljeza, 17 pušaka, 30 mina za laki minobacač, 2 zaprežna kola, 12 konja, 6 kavana i 1 pisaća mašina.³²⁰⁾

Glavni štab Hrvatske u Otočcu (s njime je 1. brigada neposredno opštila zbog udaljenosti Štaba 6. divizije u Donjem Lapcu) ocenio je ova dejstva brigade kao neuspeh koji je plaćen velikim gubicima. Kada je nakon nekoliko dana, 29. avgusta, usledio i drugi neuspeh pod komandom Štaba 13. divizije prilikom napada na Pazarište, Klanac i Perušić, koji je takođe doneo osetne gubitke, GŠH je resio da otvori istragu i utvrdi odgovornost Štaba 1. brigade za te poraze. U tu svrhu GŠH je obrazovao komisiju u sastavu: Artur Turkulin, politički komesar 13. di-

ZbTv^8, d. 104, 74, 125, 135, 182, 183, 185, 186, 191, 194, 197- Zb V-19 d 7' AVII k. 105a, br. reg. 32/3, 35/3, 40/3; k. 419, br. reg. 36/6; k. 796, br. reg. 19/3 i, 15/3 I'

vizije, Rade Žigić, politički komesar 6. divizije i Mile Uzelac, načelnik Štaba 6. divizije. I Štab 6. divizije, odranije inače nezadovoljan radom i komandovanjem Štaba brigade, obrazovao je svoju komisiju s istim ciljem. Nakon provedene istrage i utvrđivanja odgovornosti Štab divizije je 18. septembra predložio GŠH smenu Štaba brigade. Pri tom je naglašeno da 1. brigada od svog postojanja nije imala značajnijih uspeha u borbi zbog čega je bio smenjen prvi komandant brigade Stevan Opšenica. Ali, ni dolazak novog komandanta Laze Radakovića nije izmenio stvar nabolje. I u toku četvrte neprijateljske ofanzive Štab brigade se nije snalazio, pa je Štab divizije morao da mu uputi svog načelnika štaba Mićuna Šakića. Borci 1. brigade, tvrdio je Štab divizije, borbeni su kao i ostali u diviziji ali su rukovodstva od štabova bataljona naviše »najlošija u diviziji«. Da bi stanje popravio Štab divizije prekomandovao je dva komandanta bataljona iz 3. u 1. brigadu, ali bez rezultata. Zaključeno je da treba izmeniti Štab brigade. U tom cilju Štab divizije predložio je GŠH da se smeni Lazo Radaković, komandat brigade, i stavi na raspolaganje GŠH (on je, međutim, zadržan u štabu a u drugoj polovini 1944. uspešno je komandovao 3. brigadom); da se vršilac dužnosti političkog komesara 1. brigade Nikola Pejnović smeni i pošalje za zamenika političkog komesara 2. brigade; da se za vršioca dužnosti komandanta 1. brigade postavi Milan Dimić, do tada zamenik komandanta 3. brigade; da se za političkog komesara 1. brigade postavi Bogdan Vujić, do tada zamenik političkog komesara iste brigade; za zamenika političkog komesara 1. brigade da se postavi Simo Mrda, dotadašnji zamenik političkog komesara 2. brigade i sekretar partijskog divizijskog komiteta. Jedino je Dragan Rakić, zamenik komandanta 1. brigade, ostao na istoj dužnosti. Dotadašnji operativni oficir brigade Dmitar Zaklan poslat je za zamenika komandanta 3. brigade. Ujedno je izvešteno da je zamenik komandanta 2. brigade Danilo Damjanović upućen za komandanta partizanskog odreda »Plavi Jadran«. O potrebi smene i sa predlogom novih postavljanja Štab divizije je izvestio štab 1. korpusa Hrvatske 1. oktobra 1943. Štab korpusa je prihvatio predlog i svojom naredbom od 12. oktobra izvršio nova postavljanja.³²¹

Prva brigada je ostala naredna dva dana na položajima i rasporedu zauzetom uveče 23. avgusta. Već sutradan, u Štab brigade je stiglo naređenje Glavnog štaba Hrvatske da se brigada radi napadnih dejstava na sektoru Pazarišta-Perušić-Gospić privremeno stavlja pod komandu Štaba 13. divizije, koji će 25. uveče iz Otočca stići u Kosinj i kojem treba odmah da pošalje izveštaj o stanju i rasporedu svojih snaga. Pri tom je štab obavešten da će u narednim napadnim dejstvima, pored 1. ličke brigade, učestvovati i 1. brigada 13. divizije (ranije 6. primorsko-goranska brigada) i 2. brigada 8. divizije (ranije 5. kordunaška brigada), kao i 1. lički hrvatski bataljon »Matija Gubec« 6. divizije, koji je bio povučen

321) AVII k 105b, br. reg. 6/2; k. 106, br. reg. 31/2; k. 420, br. reg. 47/4, 44/20, 53/4; k. 420a, br. reg. 44/20; k. 796, br. reg. 10/7; mikrofilm 4/243; Zb. V-20, d. 131. Ovdje ipak nešto ostaje nejasno: zašto se ovako oštro reagovalo smenom celog štaba brigade, kada su gubici bili u okviru podnošljivog, a istraga se nije otvarala povodom teškog poraza na Gračacu 15. januara 1943, mada je komesar divizije energično insistirao na istrazi. Verovatno se želelo da se komandant korpusa i komandant divizije zaštite od kompromitovanja.

iz rejona Kosinj-Kruščica i tada se nalazio u rejonu Sinac-Ličko Lešće. Sa svim tim snagama trebalo je da komanduje Štab 13. divizije. Štabu 1. brigade je naređeno da će njihovu brigadu smeniti brigada 8. divizije, da svoj štab premesti uz cestu kod sela Janjče, i da se tu vežu na telefonsku liniju radi uspostavljanja veze.

U toku 25. avgusta 2. brigada 8. divizije je kamionima prevezena u rejon Perušića i naredne noći sa tri bataljona (njen 3. bataljon je prevezen u toku 26. i u Gostovaču stavljen u rezervu) smenila 1. ličku brigadu na položajima od Runjavice do Ravnog vrha. Po svemu sudeći 1. brigada se narednog dana prikupila u širem prostoru sela Janjče, gde se sređivala do 28. uveče, odnosno do polaska u napad. Ujutro 29. avgusta neprijatelj je napadnut pomenutim snagama, na celom frontu od Pazarišta preko Perušića do Budaka. Druga brigada 8. divizije napadala je neprijatelja na frontu od Perušića preko Marine glave do Budaka i to sa 3. bataljonom preko Vršeljaka (k. 674) na Grabovaču (tt. 772), 4. bataljonom od Runjavice prema selima Kvarte i Konjsko Brdo, 1. bataljonom na Marinu glavu i 4. bataljonom na Budak i Budački most. U početku je mestimično imala izvesnih uspeha ali je na kraju odbijena i napad je pretrpeo neuspeh.³²² Potpunim neuspehom završio se i napad ostalih snaga u Klanacu i Pazarištu.

Pošto se napad 29. završio potpunim slomom, GŠH je 30. avgusta naredio obustavljanje daljih napada i, pored ostalog, naredio da se bataljon »Matija Gubec« prikupi u selu Gornji Sinac (Vrelo) gde će se sređivati i odmarati, a po potrebi će služiti i kao rezerva 2. brigadi 8. divizije koja se nalazi prema Perušiću, pod čiju je komandu privremeno stavljen.³²³

U pomanjkanju pouzdanijih izvora nije naodmet videti šta je o borbama oko Klanca izvestilo Zapovjedništvo operativnog područja Lika: »29. o.m. 06.00 sati napadnuto područje sela Klanac od strane jačih par-

³²²> O dejstvima ostale dve brigade i 1. ličkog hrvatskog bataljona »Matija Gubec« ne raspoložem valjanim podacima. O dejstvima 1. ličke brigade pouzdan podatak nalazi se u izveštaju političkog komesara 6. divizije od 2. septembra 1943. u kojem je konstatovano da je drugi neuspeh 1. brigada doživela kada je pod komandom 13. divizije napadala Klanac i Oteš i da je tom prilikom Štab brigade napravio velike greške sa teškim posledicama. Proizilazi, dakle, da je ona napadala Klanac i Oteš. Prema neprijateljevom izveštaju brigada je Oteš bila zauzela, ali je protivnapadom sa njega odbačena uz velike gubitke.

O dejstvima 1. ličkog hrvatskog bataljona »Matija Gubec« 6. divizije u pomenu- tom izveštaju političkog komesara 6. divizije je rečeno: »I hrvatski lički bataljon 'Matija Gubec' potpuno je stradao u poslednjoj akciji na Pazariški Klanac. Ovaj bataljon za vreme akcije potpuno se raspurio«. U izveštaju 12 dana kasnije politički komesar divizije napisao je da se stanje u bataljonu »Matija Gubec« posle neuspeha nije mnogo popravilo. Razlog - nespreman komandni kadar, pa ne može da ga uzdigne. Bataljon se prikupio, ali je izgubio 43 borca. Dakle, iz ovih izvora (a drugih nema) jasno je da je bataljon bio teško poražen i razbijen uz velike gubitke, ali kako je do toga došlo to se ne može razabrati.

Zb. V-18, d. 101, 133; k. 769, br. reg. 10/7; k. 105a, br. reg. 43/3.

³²³> Posle neuspeha u Pazarištu bataljon »Matija Gubec« se veoma retko pominje u dokumentima Štaba 6. divizije, mada je još postojao u njenom sastavu. Dok se u izveštaju od 1. oktobra kaže da jedinice nisu mogle izvršiti obuku jer su stalno bile u borbi i pokretu, za bataljon »Matija Gubec« se konstatuje: »Svaki dan se izvodi u tom bataljonu vojnički rad«. Očigledno je više držan u pozadini nego na frontu sve do polovine oktobra 1943, kada je rasformiran, pošto nije ispunio očekivanja - da prera- ste u brigdu sastavljenu od ličkih i primorskih Hrvata.

AVII, k. 420, br. reg. 44/20; k. 796, br. reg. 10/7; Zb. V-18, d. 133; Zb. V-19, d. 84, 144, 195; Zb. V-20, d. 4.

tizanskih snaga. Borba trajala cijeli dan i posada u Klanцу se održala. Neprijatelj je uspio da zauzme Oteš k. 754 i k. 722 oko dva km. južno od Klanca. Koncentričnim podhvatom iz Perušića, Gospića i Smiljana uz pomoć bojnih kola i topništva neprijatelj je u području Klanac potpuno raspršten i natjeran u bijeg i povukao se u glavnom prema sjeveru ostavivši u borbi 53 mrtva prebrajano, među njima komandira čete Marasa i 18 zarobljenih. Plien 4 strojopuška, 48 pušaka, jedan mali bacač, dosta streljiva i ostale opreme. Zarobljeno je jedna hrvatska zastava sa petokrakom zvijezdom bataljona Matija Gubec. Zarobljeni partizani su svi Hrvati. Vlastiti gubici 10 mrtvih i 17 ranjenih.« Prema naknadnom izvještaju Glavnog stožera i italijanskom izvještaju zarobljeno je 28 partizana i zaplenjena 2 laka minobacača, 7 puškomitraljeza i 74 puške.³²⁴

Na poraze bataljona »Matija Gubec« i velike gubitke Glavni štab Hrvatske je brzo reagovao. Već 30. avgusta naredio je Štabu 13. divizije da odmah obustavi ofanzivna dejstva na sektoru Pazarišta - Perušić i da jedinice postavi u sledeći raspored: »1. ličku brigadu povucite na odmor kod sela Donji Kosinj, gde će ostati pod vašom komandom do daljeg našeg naređenja. Ova brigada posle kraćeg odmora biće upotrebljena, verovatno, na nekom drugom pravcu«. Drugu brigadu 8. divizije trebalo je ostaviti kod Perušića a 1. brigadu 13. divizije postaviti da zatvori pravce Pazarišta - Kosinj. I zaista, 1. lička brigada je 1. septembra vraćena Štabu 6. divizije, koji ju je nameravao koncentrisati u Srednjoj Gori i Ondiću, verovatno radi zatvaranja pravca Bruvno-Udbina. Međutim, već 2. septembra, ona je dva bataljona orijentisala prema Metku, a dva je zadržala u rezervi u Komiću. Narednog dana, štab divizije na osnovu obaveštenja da će ustaše iz Gospića krenuti u susret Nemicima u Gračacu, izdaje direktivu brigadama za dalja dejstva kojom naređuje 1. brigadi da, do dolaska 2. brigade, dejstvuje na cestama-Gospić-Gračac-Podlapača, Gospić-Ploča-Mazin-Gračac protiv ustaških i nemačkih snaga koje bi eventualno krenule tim pravcima. Međutim, posle kapitulacije Italije Glavni štab Hrvatske je 14. septembra naredio Štabu divizije da sa 2. brigadom dejstvuje na komunikaciji Bihać-Donji Lapac-Gračac na nemačke kolone; 3. brigadu da postavi na pravce Perušić-Janjče, odnosno Pazarište-Kosinj (gde je ona već i bila), a 1. brigadu sa dva bataljona da postavi na pravcu Lički Osik-Široka kula, a njena dva bataljona da zadrži u pokretnoj rezervi u Podlapači.³²⁵

Brojno stanje i formacija divizije uoči kapitulacije fašističke Italije

Dana 25. avgusta brojno stanje i naoružanje jedinica 6. divizije kao i socijalna i nacionalna pripadnost boraca izgledali su ovako:

- Štab divizije i pomoćno osoblje (vezisti, stražari, sanitet, vojni i politički kursevi, i drugo): po spisku 121 muškarac i 12 žena, sve na licu, automata 6, pušaka 81 i revolvera 25;

³²⁴) Zb V-18, d. 211, 213, 214; Zb. V-19, d. 195, 196.

³²⁵) Zb. V-18, d. 133; Zb. V-19, d. 8, 57; AVII, k. 420a, br. reg. 32/30. U GŠH je 1. IX 1943. Ivan Gošnjak preuzeo dužnost komandanta GSH, dok je dotadašnji komandant GŠH, Ivan Rukavina, poslat na dužnost komandanta 1. korpusa Hrvatske.

- 1. brigada po spisku: 1111 muškaraca i 89 žena, u rashodu 249 muškaraca i 15 žena, na licu 817 muškaraca i 74 žene, automata 3, pušaka 660, mitraljeza 12, puškomitraljeza 42, lakih minobacača 7, pištolja 39;

- 2. brigada po spisku: 1297 muškaraca i 96 žena, u rashodu 516 muškaraca i 42 žene, na licu 781 muškarac i 54 žene, automata 5, pušaka 632, mitraljeza 13, puškomitraljeza 45, lakih minobacača 5, revolvera 73;

- 3. brigada po spisku: 1364 muškaraca i 71 žena, u rashodu 279 muškaraca i 6 žena, na licu 985 muškaraca i 65 žena, automata 4, pušaka 745, mitraljeza 13, puškomitraljeza 47, lakih minobacača 7, revolvera 60;

- 1. lički hrvatski bataljon »Matija Gubec« po spisku: 264 muškaraca i 34 žene, u rashodu 26 muškaraca i 10 žena, na licu 238 muškaraca i 24 žene, automata 1, pušaka 178, mitraljeza 2, puškomitraljeza 14, lakih minobacača 2, pištolja 7;

- Prateća četa po spisku: 73 muškarca i 6 žena, u rashodu 3 muškarca i 1 žena, na licu 70 muškarca i 5 žena, pušaka 49, protivtenkovskih mitraljeza 1, protivtenkovskih topova 2, minobacača 81 mm 2, pištolja 6;

- Inženjerska četa po spisku: 37 muškaraca i 2 žene, u rashodu 1 muškarac, na licu 36 muškaraca i 2 žene, pušaka 33, pištolja 3.

Ukupno divizija po spisku: 4267 muškaraca i 310 žena, u rashodu 1219 muškaraca i 74 žene, na licu 3048 muškaraca i 236 žena, automata 19, pušaka 2410, mitraljeza 40, puškomitraljeza 148, protivtenkovskih topova 2, lakih minobacača 21, minobacača 81 mm 2.

U ovo brojno stanje iz nekih razloga nije unet Samostalni bataljon divizije (ranije 3. bataljon Ličkog partizanskog odreda) koji je tada imao: po spisku 163 muškarca i 3 žene, u rashodu 16 muškaraca, na licu 147 muškaraca i 3 žene, pušaka 138, mitraljeza 2, puškomitraljeza 5, i 9 revolvera. Takode nisu uneti četa »Plavi Jadran« ni odred »Alan«, koji su takođe bili u njenom sastavu.

U isto vreme socijalna i nacionalna pripadnost boraca koji su se nalazili na licu izgledala je ovako:

- Štab divizije, komandni sastav - radnika 4, seljaka 3, zanatlje 1, nameštenika 2, vojnopolicijskih lica 6, intelektualaca 10, Srba 22, Hrvata 3, Rus 1, članova KPJ 20, kandidata za člana KPJ 2, skojevaca 1, vanpartijaca 3;

- partizani (pomoćno osoblje) pri Štabu divizije - radnika 9, seljaka 72, zanatlja 10, nameštenika 6, vojnopolicijskih lica 2, intelektualaca 1, đaka 7, Srba 96, Hrvata 11, članova KPJ 13, kandidata 5, skojevaca 37, vanpartijaca 52;

- 1. brigada - radnika 53, seljaka 765, zanatlja 21, nameštenika 11, vojnopolicijskih lica 28, intelektualaca 13, Srba 882, Hrvata 6, Muslimana 3, članova KPJ 202, kandidata 57, skojevaca 188;

- 2. brigada - radnika 14, seljaka 761, zanatlja 26, nameštenika 9, vojnopolicijskih lica 21, intelektualaca 4, Srba 832, Hrvata 3, članova KPJ 164, kandidata 50, skojevaca 136;

- 3. brigada - radnika 23, seljaka 965, zanatlija 19, nameštenika 2, vojnopolicijskih lica 17, intelektualaca 4, đaka 20, Srba 1049, Hrvata 1, članova KPJ 210, kandidata 75, skojevaca 317;

- 1. lički hrvatski bataljon »Matija Gubec« - radnika 30, seljaka 213, zanatlija 7, nameštenika 2, vojnopolicijskih lica 3, intelektualaca 7, sve Hrvati (262), članova KPJ 35, kandidata 6, skojevaca 61;

- Prateća četa - radnika 7, seljaka 68, Srba 70, Hrvata 5, članova KPJ 6, kandidata 6, skojevaca 27;

- Inženjerijska četa 38 ljudi, radnika 1, seljaka 31, zanatlije 3, nameštenika 1, Srba 38, članova KPJ 1, kandidata 1, skojevaca 13.

Ukupno u diviziji: 3.264 boraca od toga radnika 138, seljaka 2.878, zanatlija 67, nameštenika 33, vojnopolicijskih lica 82, intelektualaca 39, đaka 27, Srba 2.989, Hrvata 291, Muslimana 3, Rus 1, članova KPJ 651, kandidata 202, skojevaca 780.

Krajem avgusta i početkom septembra 1943. godine formacija 6. divizije bila je ovakva: Štab divizije (malobrojan, nerazvijen ali je zadovoljavao), tri pešadijske brigade od po četiri pešadijska bataljona, dva samostalna pešadijska bataljona (Samostalni bataljon divizije i 1. lički hrvatski bataljon »Matija Gubec«); bataljoni su imali tri pešadijske jednu mitraljesku četvu, čete po tri voda. Pored bataljona brigade su imale: četvu za vezu, pionirski vod a tih dana su formirani i sanitetski vodovi, nešto docnije i sanitetska četa divizije. Van brigada i bataljona, pri Štabu divizije je bio vod za vezu, prateća četa od dva voda (vod protivtenkovskih sredstava i vod minobacača), svaki vod po tri odeljenja (jedno oruđe), inženjerijska četa od tri voda: pionirski, pontonirski i minerski. Osim toga, divizija je imala svoju pokretnu bolnicu.³²⁶

Raspored i zadaci divizije uoči kapitulacije fašističke Italije. Borbe 3. i 1. brigade na području Gospića, Perušića, Pazarišta i Kosinja septembra 1943.

Početkom septembra 1943, na jugoslovenskom i svetskim ratištima zbili su se događaji od kapitalnog značaja za poraz fašizma, a time i za pobjedu narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji. Slom fašističke Italije, 9. septembra 1943, kao i drugde u Jugoslaviji, dočekan je među borcima i narodom Like sa velikim oduševljenjem i izuzetnom gordošću. Bili su ponosni što su njenom slomu i oni veoma mnogo doprineli u protekle dve godine napornog i krvavog vojevanja. Mada je konačna pobjeda time postala sasvim izvesna i bliža, ona još nije bila izvojevana. Fašizam je još bio veoma jak, surov i odlučan da ide do kraja. Upravo odatve su pred partijske organizacije, sve komuniste i političke i vojne funkcionere i rukovodioce u jedinicama proizilazili novi, složeni i odgovorni zadaci. U to vreme u redovima 6. divizije predano se borilo i delovalo 730 članova Komunističke partije Jugoslavije, 188 kandidata za članove partije i 879 članova Saveza komunističke omladine Jugoslavije. Bio je to izvanredan potencijal kadrova u borbi prekaljenih i dokazanih, besprekorno odanih NOB. Trebalo je u jedinicama ne samo učvrstiti i

326) AVII, kT419a, br. reg. 40/11, 23/12; k. 796, br. reg. 19/3.

očuvati dostignuti stepen borbenog entuzijazma i pregalaštva nego ga razviti još više. Bilo je neophodno popularisanjem dotadašnjih uspeha okupiti i usmeriti sve snage na dalja pregnuća u predstojećim surovim borbama koje će iziskivati još mnogo dodatnih napora i žrtava. Svojim predanim, celishodno organizovanim i smišljenim političkim radom u jedinicama, komunisti u 6. ličkoj diviziji su i najsloženije zadatke, vojne i političke, uspešno izvršili i željene ciljeve postizali.

U vreme kapitulacije fašističke Italije nijedna njena jedinica nije se nalazila na području Like, odnosno na području na kojem je tada dejstvovala 6. divizija, ako se ne računa neveliki italijanski garnizon u Karlobagu, koji su razoružale ustaše. Stoga divizija nije bila u mogućnosti da se razoružavanjem italijanskih jedinica domogne bogatijeg ratnog plena. Kratka intervencija 3. bataljona 2. brigade na području Obrovca, koji je razoružao neke manje neprijateljeve delove i zahvatio nešto plena, ne menja ovu konstataciju jer je i taj plen ostao dalmatinskim jedinicama. Isto tako je i četa »Plavi Jadran« na području Obrovac-Zadar razoružala neke manje italijanske garnizone, domogla se naoružanja i opreme tako da je ubrzo prerasla u odred od tri relativno jaka bataljona, od kojih je jedan bio sastavljen od Italijana antifašista.

Italijanska kapitulacija zatekla je 6. diviziju u Lici angažovanu u svakodnevnim borbama sa jakim ustaško-domobranskim snagama na prostoru Gospić-Perušić i u dejstvima po komunikaciji Bihać-Donji Lapac-Gračac kojom su saobraćali Nemci. U to vreme 3. brigada se zatekla na položajima prema Perušiću i Pazarištima, 1. brigada sa dva bataljona bila orijentisana prema Budaku i Ličkom Osiku, a dva bataljona je imala u divizijskoj rezervi u Podlapači, dok je 2. brigada na povratku iz Dalmacije stigla u sela Doljani, Dobroselo i Brezovac. Štab 6. divizije se nalazio u selu Toliću.

Posle neuspešnih borbi sa nemačkom 114. lovačkom divizijom na području Donjeg Lapca, 3. brigada se prvih dana septembra prikupila na pravcu Donji Lapac - Udbina, u rejonu planina Kuk (tt. 1172)-selo Visuć. Pošto je u rejonu Kuka ostavila svoj 1. bataljon ona je noću 5/6. septembra odmarševala u rejon Široka Kula-Perušić da bi preuzela deo položaja od 2. brigade 8. divizije prema Perušiću, dok se prema Pazarištima nalazila 1. brigada 13. divizije. Čim je pristigla u Široku Kulu, 3. brigada je svojim 4. bataljonom smenila 1. bataljon 2. brigade 8. divizije na položaju Lisina (k. 748) - Ravni vrh (tt. 748) i k. 684 severno od sela Glunčuša. Ostala dva bataljona zadržala je u selu Vukavi. Oko 8. časova 7. septembra ustaše su jačim snagama napale 4. bataljon 3. brigade i 4. bataljon 2. brigade 8. divizije na položaju Lipova glavica (tt. 671), Mali i Veliki Čardak (k. 696, k. 698). Upravo smenjen 1. bataljon 8. divizije samoinicijativno je stupio u borbu da bi pomagao svom 4. bataljonu i bacio neprijatelja sa Lipove glavice, a potom su ova dva bataljona zajednički odbacili neprijatelja sa Malog i Velikog Čardaka, nateravši ga na povlačenje prema Perušiću. U to vreme je neprijatelj odbacio i 4. bataljon 3. brigade sa Lisine i Ravnog vrha. Bataljon se potom zadržao na Čekrškoj glavici i severozapadno od nje. No, neprijatelj podržan artiljerijom i minobacačima lomi pojačani otpor bataljona i odbacuje ga sa ovih položaja. Utom je uveden u borbu 3. bataljon 3. brigade

koji je krenuo u protivnapad sa linije katoličko groblje-pravoslavna crkva. Protivnapad ovog bataljona je bio energičan, tako da je otpor neprijatelja slomljen i nateran na povlačenje prema Ličkom Osiku i Marinoj glavi (k. 775) gde se zadržao.³²⁷

Dok su borbe privođene kraju u Glavnom štabu Hrvatske pala je odluka da se iskoristi koncentracija četiri brigade u rejonu Pazarišta-Perušić-Budak i da se ustaše i domobrani na tom prostoru koncentrično napadnu i razbiju. Napad je bio planiran za 1 čas 10. septembra. Prvoj brigadi 13. divizije naređeno je da dejstvuje preko Pazarišta, 2. brigada 8. divizije prema Kaluđerovcu i Klancu, dok je 3. brigada 6. divizije trebalo da zauzme Lički Osik. Međutim, dok su pripreme za napad bile u punom jeku stigla je vest 9. septembra o kapitulaciji fašističke Italije, pa su pripreme smesta obustavljene i napad odložen na neodređeno vreme, a brigade su istog dana upućene na nove, tada preče zadatke. Još tokom 9. septembra 2. brigada 8. divizije preuzela je položaj 1. brigade 13. divizije a ova je upućena prema Senju. Sutradan 3. lička brigada je preuzela sve položaje 2. brigade 8. divizije a ova je kamionima upućena u Plaški i prema Ogulinu.³²⁸

Tako su prema jakim ustaško-domobranskim snagama na prostoru Pazarišta-Perušića i Bilaja ostale samo 1. i 3. brigada 6. divizije, dok se 2. brigada sa štabom u selu Muteliću orijentisala na dejstva na komunikaciji Bihać-Donji Lapac-Gračac, dok je Samostalni bataljon divizije bio u rejonu Kamensko, što je bilo u skladu sa direktivom Glavnog štaba Hrvatske. Nejasno je zašto se u direktivi GŠH kao i u direktivi Štaba 6. divizije (od 14, odnosno 15. septembra) ne pominje 1. hrvatski bataljon »Matija Gubec«, mada je još postojao u sastavu 6. divizije.

Raspored snaga ovih dveju brigada prema neprijatelju na prostoru Gospić-Perušić-Pazarišta izgledao je ovako: dva bataljona 1. brigade nalazila su se u rejonu Lički Osik-Široka Kula-Vrebac gde je bio i Štab brigade, dok su dva bataljona bila u divizijskoj rezervi u Podlapači. Treća brigada je sa 4. bataljonom u rejonu sela Kruščica zatvarala pravac Pazarišta-Kosinj, 1. i 2. bataljon su bili na pravcu Perušić-Janjče oko Perušića, dok je 3. bataljon držao položaje istočno od Perušića na liniji Lipova glavica-Ravni vrh. Mada je zatvarala veoma važne i osjetljive pravce, 3. brigada (941 borac u stroju) je bila jako razvučena na izlomljenom, vrletnom, pošumljenom i nepreglednom zemljištu, koje nije mogla efikasno kontrolisati. Osim toga, ona je glavne napore i pažnju usmerila prema Perušiću, gde je od 11. do 14. septembra manjim akcijama vršila stalni pritisak na neprijatelja, preotevši mu za neko vreme i važan položaj Kujinjaču (k. 648). U toj situaciji neprijatelj je iskoristio slabo kontrolisani prostor oko Pazarišta, pa je sa jednom jakom kombinovanom bojnom (ustaše, domobrani i oružnici), pod komandom Delka Bogdanića, komandanta 4. ustaškog združenja, krećući se neopaženo kroz šumu padinama Velebita, noću 13/14. septembra iznenada i drsko upao u oslobođeni Otočac, u kojem su se nalazile sve centralne ustanove NOB-e Hrvatske - CK KPH, GŠH, ZAVNOH i dr. Tom prilikom ustaše su ubili oko 150 lica, među kojima veći broj ranjenika u bolnici. Uništena je og-

327) Zb V-19 d. 62, 90; mikrofilm 4/236-7.

328) zb. v-19, d. 90, 107; AVII, k. 802, br. reg. 39/5.

romna količina naoružanja, municije, benzina i drugog raznog ratnog materijala evakuisanog tih dana iz Senja.

Kada se to desilo po naređenju Glavnog štaba Hrvatske, u toku 14. septembra sa položaja kod Perušića skinut je 1. bataljon i upućen u Gornji Kosinj odakle je patrolama kontrolisao prostor prema Lipovom Polju, Donjem Kosinju i Oblaju (k. 958). Pored toga, jedan vod je upućen iznad sela Janjče, a jedna četa 4. bataljona zapadno od Kruščice. Istog dana je ustanovljeno da se kombinovana bojna na povratku iz Otočca, preko sela Prozora i stazom preko Krčevina, spustila oko 11 časova u Donji Kosinj, gde se zadržala i zanoćila. Tada je upućeno naređenje 4. bataljona da se iz rejonu Kruščice sa dve čete preko Mlakve uputi u sastav 1. bataljona kod crkve sv. Nikole. Kako se 4. bataljon nalazio veoma razvučen na položajima, dok je prikupio jedinice i izviđačke delove do 1. bataljona je stigao dockan, tek oko 24 časa noću. Kombinovana bojna je logorovala u rejonu crkve sv. Ivana u Donjem Kosinju. Jedino se to znalo o njoj, drugih podataka nije bilo, što je jako otežalo organizaciju i izvođenje napada. Stoga su 1. i 4. bataljonu, ukupno oko 250 boraca, umesto konkretnih dali orijentirne zadatke po četama. Prvi bataljon je napadao od sela Paripovića na k. 636 i na bezimenu kotu severoistočno od škole u selu Vukelić, a 4. bataljon u zahvatu puta kroz selo. Kako je neprijatelj bio mnogo nadmoćniji, pružio je snažan organizovan otpor, te je napad odbio. Kombinovana bojna je u celoj akciji, u Otočcu i Kosinju, imala 2 mrtva i 23 ranjena vojnika a bataljoni 3. brigade 1 poginulog i 5 ranjenih boraca. Kombinovana bojna je 16. septembra preko Kosinja stigla u sastav svojih snaga.³²⁹

Posle neuspele akcije u Donjem Kosinju 4. bataljon se vratio na svoje prvobitne položaje u rejonu Kruščica, dok se 1. bataljon vratio u Studence odakle je 16. septembra, po naređenju Glavnog štaba Hrvatske, upućen u Sinac radi osiguranja važnih pozadinskih ustanova koje su ugrožavale odmetnute ustaške i četničke grupe. Posle toga 3. brigada (940 boraca u stroju) bila je veoma aktivna na frontu, čisteći istovremeno teren od ustaških i četničkih ubačenih ili zaostalih grupa.

Na položajima prema neprijatelju 3. brigada je imala dva bataljona: 3. bataljon u selu Kruščici na položajima prema Pazarištima i Kaludercu, a jedan iznad sela Kvarte prema Perušiću. Tokom 21. septembra 4. bataljon je pretresao i čistio Donje Pazarište od ustaša, zatim Pazariški Bakovac i Krasno, a zatim se preko Kutereva i Donjeg Kosinja vratio u sastav brigade. Prvi bataljon je toga dana pretresao šume u prostoru Janjče-Ličko Lešće, ali na neprijateljske delove nije naišao. Pošto je u šumi iznad Gornje Kosinja otkrivena jedna grupa ustaša 22. septembra je tamo upućena jedna četa, koja je, sa stražom komande mesta Kosinj, napala i rasterala ustaše a potom pretresla šumu iznad Lipovog Polja. Toga dana je iz 3. brigade upućeno 70 probranih boraca u 13. diviziju za komandire vodova i odeljenja i za vodne političke delegate.³³⁰

³²⁹> Zb. V-19, d. 65, 91, 226, 227. U izveštaju o akciji kombinovane bojne ZAPOLI izveštava daje iz 1. bojne 12. pukovnije položaj napustilo 11 vojnika, iz stožernog sata 51 vojnik, iz 2. bojne 15. pukovnije 40 vojnika sa oružjem.

³³⁰> Usled naglog priliva boraca posle kapitulacije Italije 13. divizija je porasla, pa su pojedine brigade brojale preko 3.000 ljudi. Ubrzo je formirana i 43. divizija. Međutim, čim su Nemci energično intervenisali nastupila je velika oseka i naglo osipanje pre više omasovljenih jedinica.

Ovim je brojno stanje brigade znatno smanjeno tako da je tada iznosilo svega 837 boraca. No, borbe, i akcije su se nastavljale. Sutradan 1. bataljon je napao i zauzeo Kujinjaču (k. 648), severozapadno od Perušića, ali je protivnapadom odbačen i neprijatelj je ponovo zaposeo ovaj položaj.

U toku 28. septembra neprijatelj je bezuspešno napadao Vršak (k. 674) i k. 744, a noću 29/30. septembra Metlaču u Kujinjaču, takođe bezuspešno. Te noći je ubačena grupa od desetak ustaša napala telefonsku stanicu kod Janjče, gde je bilo 6 telefonista koji su se razbežali. Tokom 29. septembra 3. brigada je u stroj primila preko 100 novih boraca iz Primorja prispelih iz 13. divizije. Bilo je među njima i nekoliko Italijana, ostali su bili Hrvati, što je bilo važno za razvijanje bratstva i jedinstva u brigadi koju su do tada sačinjavali gotovo isključivo Srbi. Njima je priređen svečani doček. Privremeno su stavljeni u posebnu četvu radi obuke i lakšeg prilagođavanja. No i pored sve pažnje prema njima »mnogi od njih traže da bi išli nazad u svoje krajeve i na neke druge dužnosti«, piše u izveštaju Štaba brigade.³³⁰

Istovremeno, dok je 3. brigada dejstvovala na sektoru Perušića, Pazarišta i Kosinja, 1. brigada je držala položaje u Širokoj Kuli, Ostrvici, Vrepcu i Čitluku prema Ličkom Osiku, Bilaju i Gospiću, izvodeći manje akcije uz svakodnevna čarkanja s neprijateljem. U tom rasporedu je primala naređenja Štaba 6. divizije da zauzme Bilaj, u kojem je po proceni bilo oko 200 neprijateljskih vojnika. Brigada je 15. septembra u Ostrvici, Vrepcu i Čitluku grupisala 3. bataljon, dve čete 2. bataljona, dve čete 4. bataljona, prateću četvu i inžinjerijski vod, ukupno oko 395 boraca naoružanih sa 3 minobacača 81 mm, 4 laka minobacača, 7 mitraljeza, 21 puškomitraljezom i ostalo puškama.

Drugi bataljon (dve čete) sa inžinjerijskim vodom dobio je zadatak da očisti južni deo Bilaja, zauzme i poruši bilajski kolski i železnički most na reci Lici, a potom da vrši pritisak na neprijatelja u središtu sela na Gradini, (k. 638) i Srednjoj glavici (tt. 657). Trećem bataljonu je naređeno da, uz podršku prateće čete, sa severoistoka napadne neprijatelja na Gradini, Srednjoj glavi i k. 582 i zauzme selo. Četvrti bataljon (dve čete) trebalo je da postavi osiguranje prema Gospiću u rejonu železničkog mosta. Minobacači su bili plasirani na Medovači (k. 609). Za komandno mesto Štaba brigade određena je k. 640 (na desnoj obali reke Jadove), a u blizini je bilo i sanitetsko previjalište. Početak napada određen je za 1 čas 16. septembra 1943.

Jedinice su blagovremeno posele polazne položaje i napad je počeo u određeno vreme. Drugi bataljon je energičnim napadom zauzeo mostove na Lici gde je ostalo 7 poginulih ustaša. Potom je inžinjerijski vod porušio oba mosta (kolski i železnički). Vođen bez dovoljno energije, prvi nalet 3. bataljona nije uspeo. U drugom jurišu, efikasnije podržanom minobacačima bataljon je uspeo da zauzme Srednju glavu i bezimenu kotu jugozapadno od nje. Potom se pristupilo pripremi i organizaciji napada na Gradinu (k. 638) angažovanjem 3. bataljona i jedne čete 2. bataljona. Međutim, dok su se jedinice pripremale za napad počelo je da sviče, pa je Štab brigade obustavio napad i povukao jedinice na

polazne položaje. Iz brigade je poginuo 1 i ranjeno 9 boraca. Neprijatelj je priznao da je imao 5 mrtvih i 8 ranjenih vojnika. Zaplenjeno je 7 pušaka, 1.200 metaka, 1 telefon, 3 ručne bombe i ponešto vojne odeće i obuće.

Ostajući i dalje na položajima prema Ličkom Osiku, Gospiću i Bilaju sa severa, istoka i juga, 1. brigada je produžila manje aktivnosti prema neprijatelju. Tih dana se opet pojavila oveća grupa četnika u Velebitu poviše Metka, u rejonu crkve sv. Ivana (k. 1017). Uveče 23. septembra upućen je 3. bataljon da ovu grupu pohvata ili bar rastera. Grupa je ujutro zatečena u blizini pomenute crkve. Zarobljeno je 9 četnika i zaplenjeno 10 pušaka, 1 puškomitraljez, 4 mazge sa samarima, 4 brdska kazana, nešto čebadi, šatorskih krila, cipela i ostale opreme. Bataljon se bez gubitaka vratio u Vrebac.³³²

Jednomesečna dejstva 2. brigade na komunikaciji Bihać-Donji Lapac-Gračac

Dok su 1. i 3. brigada vojevale sa ustaško-domobranskim snagama na području Gospić-Perušić-Pazarišta, 2. lička brigada je dejstvovala na komunikaciji Bihać-Donji Lapac-Gračac. Još u toku pokreta iz Dalmacije u rejon Doljani-Dobroselo, Štab 2. brigade je naredio 1. bataljonu da se spremi za dejstvo na komunikaciji u rejonu Zuleševice. Bataljon se 5. septembra prikupio u zaseoku Medići sela Doljani i uveče svim snagama, osim mitraljeske čete, krenuo na zadatak i u toku noći izbio na komunikaciju Gornji Lapac-Mazin u rejonu Zuleševića (k. 1106) - Lumbardenik (k. 1101) gde je postavio zasedu. U gustoj šumi neposredno uz cestu postavljene su dve čete, po jedna sa svake strane a sa ostalim snagama na severozapadnim padinama Lumbardenika i padinama Ilića kose (k. 1229) obezbedio se prema Gornjem Lapcu i Mazinu. Ujutru oko 8.30 časova, od Gornjeg Lapca je naišla nemačka kolona sa jakim prethodnicom, a istovremeno od Mazina je nailazila druga kolona. Slučaj je hteo da se prethodnice obeju kolona susretnu upravo na proplanku u centru zasede, gde su se zaustavile i počele grupisati. Tada su obe čete u zasedi pored puta otvorile jaku vatru po neprijatelju. Vatra je bila kratka, pošto se neprijatelj brzo sredio i prešao u napad i primorao čete na brzo povlačenje.

Patrola 4. bataljona sačekala je u zasedi 9. septembra manju nemačku kolonu od 42 vojnika sa kuhinjom, koja se kretala od Mazina prema Gornjem Lapcu. Iznenadnom vatrom kolona je zaustavljena i suzbijena, a patrola se povukla bez gubitaka. Sutradan je jedan vod 4. bataljona, sa padine k. 1011 iznad ceste, raspšio grupu od oko 20 nemačkih vojnika sa 4 zaprežna kola koja se kretala od Mazina prema Gornjem Lapcu.³³³

Kada je uveče 10. septembra 2. brigada krenula preko komunikacije u rejonu Udbine ostavila je svoj 2. bataljon na prevoju Priseka (k. 652) između Dobrosela i Gornjeg Lapca, dok ne pristignu određene je-

[^] Tz b. V-19, d. 112, 193, 226, 227; AVII, k. 800, br. reg. 16/6.

³³³ Zb. V. 19, d. 35, 110; AVII, k. 799, br. reg. 16-2.

dinice Štaba Kninskog sektora. Oko podne sledećeg dana komandant 2. bataljona Dane Ugarković primio je naređenje komandanta Kninskog sektora Milana Kuprešanina, da na Priseci ostavi samo patrole i osmatrače a sa bataljonom da postavi zasedu u rejonu Boričevca, na putu između Kulen-Vakufa i Gornjeg Lapca. Mada su ovim putem svakodnevno saobraćale nemačke trupe očekivala se kolona domobrana - seća se Dane da mu je rečeno - koji su navodno bili spremni da se predaju posle kraćeg vatrenog prepada. Bataljon je sa dve i po čete i pola mitraljeske čete (ostali su bili na Priseci) oko 15 časova toga dana krenuo između Lisca (tt. 998) i M. Lisca (k. 795) preko boričevačkog Bubnja do Pištalske drage. Ovde je oko 20 časova sa dve čete poseo bliže putu severozapadne padine k. 644 i k. 634, dok je pola čete isturio na osiguranje prema Ostrvici i Kulen-Vakufu. Ujutro, 12. septembra iz Kulen-Vakufa je naišla kolona Nemaca i legionara jačine oko bataljona pešadije sa tri kamiona, 1 trokolicom, 1 brdskim topom i 4 zaprežna kola. Na čelu kolone išla je pešadija bez osiguranja. Kada je kolona potpuno ušla u zasedu, po njoj je osuta snažna vatra iz svih sredstava. Od iznenađenja najpre se malo uskomešala, ali se ipak brzo pribrala i organizovano prihvatila borbu. Uskoro su se, nešto oko 7 časova, od Kulen-Vakufa pojavile jače neprijateljske snage u razvijenom stroju po kosama sa obe strane puta, pa se bataljon morao povući odnoseći sobom poginulog borca i ranjenu drugaricu. Naredne noći bataljon se prebacio u rejon Visuća u sastav brigade.³³⁴⁻¹

Glavni štab Hrvatske je 14. septembra izričito naredio Štabu 6. divizije da ovu brigadu zadrži na prostoru Udbina-Lovinac, i angažuje za napade na nemačke kolone i transporte komunikacijom Bihać-Donji Lapac-Mazin-Gračac. Pri tom je istovremeno odredio i osnovni raspored brigade prema komunikaciji, odnosno rejone i pravce dejstva pojedinih bataljona, što je Štab divizije svojim naređenjem 15. septembra samo ponovio.^{335>}

Jedan bataljon je trebalo postaviti u rejon Lovinac-Sv. Rok prema Gračacu a jedan na Kuk (tt. 1172) i Čelinu (k. 1057) da zatvori pravac Donji Lapac-Udbina i da pojedinim četama napada neprijatelja oko Donjeg Lapca, oslanjajući se na Samostalni bataljon divizije u rejonu Kamensko. Ostala dva bataljona je trebalo držati u rejonu Udbine, u blizini Štaba brigade koji se nalazio u selu Muteliću, pa ih odatle po redu upućivati u akcije na komunikaciju. U osnovi tako je i postupljeno. Prvi bataljon je poseo Kuk i Čelinu, 2. i 4. bataljon su zadržani u širem rejonu Udbine. Međutim, 3. bataljon koji je trebalo da drži Lovinac i Sv. Rok, po svedočenju Jove Bosnića, tada komandira 3. čete ovoga bataljona, čim je iz rejona Bubnja prešao komunikaciju i stigao u selo Mutelić odmah je upućen prema Lovincu. No, ovde se ni trenutka nije zadržao, već je hitno i najbrže što se moglo (gotovo trkom) produžio preko Malog Alana (k. 1045), odnosno preko Velebita, u Obrovac radi razoružanja

334) 2b. V-T9, d. 75; AVII, k. 799, br. reg. 16-2 - izveštaj Štaba 6. divizije od 11. septembra u kojem se kaže da su imali vezu sa 384. legionarskom pukovnijom, ali da trenutno ne znaju gde se sada nalazi, mada ima razloga da su njeni delovi posada u Donjem Lapcu (k. 420, br. reg. 44/1-13), potvrđuje verodostojnost kazivanja Dane Ugarkovića.

335) zb V-19, d. 31, 57, 71, 84.

tamošnjih italijanskih garnizona i uporišta uz pomoć mesnih jedinica. Nakon nekoliko dana po izvršenju ovog zadatka, bataljon se vratio u sastav brigade kod Udbine, ne zadržavajući se u rejonu Lovinca.

Pošto se noću 12/13. septembra iz rejona Priseka prebacio u Visuć, 2. bataljon je 14. septembra pre podne krenuo u Mutelić. Dan je bio sunčan i lep pa je bataljon, stigavši u Mutelić, zadržan na otvorenom prostoru oko vode na barama, mada je opasnost od naleta neprijateljske avijacije bila očigledna. Naime, komandant Dane Ugarković i njegov zamenik Vladimir Božić zalagali su se da se bataljon smesti na skrovitije i od avijacije bolje zaklonjeno mesto, ali su im se oštro suprotstavili politički komesar bataljona Stevo Hinić i njegov zamenik Nikola Vukobratović, uz opravdanje da se ljudstvo opere i osveži pored vode pa je tako i učinjeno. Taman kada se bataljon razbaškario oko vode duž jaruge, iznenada je naleteo neprijateljski avion i iz brišućeg leta počeo napad po nesprenom i nezaštićenom bataljonu. Od mitraljeske vatre, a najviše od bombi bacanih u korpama na mestu je ostalo 7 poginulih, a bilo je i 36 ranjenih, među njima i komandant bataljona koji je, mada mu rana nije bila bezazlena, na svoje insistiranje ostao u stroju.³³⁶

Dve čete 1. bataljona ojačane mitraljezima prebacile su se 16. septembra iz rejona Kuka (tt. 1172), gde je ostala jedna četa sa delom mitraljeza i Štabom bataljona, na komunikaciju Donji Lapac-Nebljusi i u toku noći postavile zasedu pored puta u rejonu Mamac (k. 771). Sutradan oko 11 časova od Nebljusa je naišla nemačka kolona od oko 22-30 kamiona i 3 putnička automobila. Kada je ušla u zasedu po koloni je otvorena paljba iz svih sredstava, ali neprijatelj je uspeo da u koloni održi red i organizovano prihvati borbu. Nakon pola sata čete su bile prisiljene na povlačenje, ponevši sobom svoja 4 lakše ranjena borca. Sledeće noći, 17/18. septembra, 4. bataljon je u rejonu sela Blanuša, između Bruvna i Deringaja, izbio na komunikaciju i do 7 časova izjutra sa dve čete organizovao zasedu na k. 710 i k. 780. Oko 14 časova od Bruvna prema Gračacu naišla je nemačka kolona od 37 kamiona sa vojskom i tenkom. U podesnom trenutku po koloni je otvorena vatra iz svih sredstava. Ali, neprijatelja to nije zbunilo, hitro se razvio, organizovano prihvatio borbu, a potom prešao u napad. Nakon dva časa borbe pristigla mu je pomoć u tenkovima i oklopnim automobilima iz Gračaca pa su se čete 4. bataljona morale povući. I tada, kao i mnogo puta ranije, junaštvom se istakao Nikola Štetić, (ili Šteta kako smo ga svi zvali), vodnik 1. voda 3. čete. On je sa svojim vodom ručnim bombama odbacio neprijatelja koji je već bio izbio na k. 780 i naterao ga u paničan beg.³³⁷

Akcije na komunikaciji izvođene su relativno malim snagama (najviše do dve čete). Nije bilo značajnijih uspeha a ni plena. Stoga je odlučeno da se u rejonu sela Kruge, između Nebljusa i Donjeg Lapca, izvede zamašnija akcija glavnim snagama brigade. Radi toga je 19. septembra do 24 časa, u Visuću, prikupljena brigada bez 2. bataljona, koji

³³⁶⁾ AVII, k. 801, br. reg. 6ü), 7/7, 8, 7; film 35/94. Za ove propuste Štab 6. divizije kaznio je komandanta i njegovog zamenika opomenom, a političkog komesara i njegovog zamenika degradirao na položaje političkih komesara četa

³³⁷⁾ Zb. V-19, d. 141; k. 799, br. reg. k. 801, br. reg. 11-6.

je obezbeđivao partizanski aerodrom na Kravskom polju kod Laudonova gaja, i jedne čete 1. bataljona koja je ostavljena na Kuku (tt. 1172). Posle pregleda oružja, sanitetske opreme i spravnijanja municije po jedinicama, brigada je oko 2 časa posle ponoći krenula na zadatak, pravcem zaseok Selište-Kozja draga-Karlovića korita, i oko 11 časova stigla na Veliko Kamensko na Plješevici. Ovde se brigada odmarala dok je Štab brigade sa štabovima bataljona, sa k. 878 zaodno od Kruga, vršio komandantsko izviđanje i utanačavao raspored snaga i plan dejstva. Na Kruški klanac (lokalni naziv) brigada je pristigla oko 17 časova i zadržala se do mraka, a potom su jedinice krenule na zadatak. U Velikom Kamensku brigadi je priključena i jedna četa Samostalnog bataljona divizije, dok su njegove dve čete ostale na položajima prema Skočaju i Donjem Lapcu.

Saglasno stvorenom planu 3. i 4. bataljon, bez mitraljeskih četa, prebačeni su noću na istočnu stranu puta Bihac-Donji Lapac i poseli su položaj od severne padine k. 667 pa zaključno sa severnom padinom Vrška (k. 778). Jedna četa 1. bataljona i mitraljeske čete 3. i 4. bataljona posele su položaj ispod Kruga, zapadno od puta, na istočnim padinama k. 980 i k. 726. Preostala četa 1. bataljona upućena je delom u zaselak Opačića Dolina, a delom u Ličke Štrpce u poteru za četnicima. Pridata četa Samostalnog bataljona posela je Bilo (k. 828) sa zadatkom da štiti bok brigade od Donjeg Lapca preko Lapačkih korita. Minobacači 81 mm postavljeni su u Krugu, gde se nalazio i Štab 2. brigade.

Ujutro 21. septembra od Nebljusa su naišla tri a od Donjeg Lapca jedan kamion, puni vojske. U sva četiri kamiona, kako je procenjeno, moglo je biti oko 100 vojnika. Kamion od Donjeg Lapca susreo se s kamionima od Nebljusa kod konjske staze koja seče put severno od Vrška. Prvi bataljon ih je ispod Kruga zahvatio snažnom mitraljeskom vatrom. Vojnici su brzo iskočili iz kamiona, zalegli pored puta i odgovorili vatrom. Utom su 3. i 4. bataljon, istočno od puta, stupili u dejstvo napre vatom a odmah zatim jurišem. Neprijatelj je brzo savladan i gotovo potpuno uništen. Samo oko desetak vojnika uspelo je pobeći, a ostalo je ubijeno i zarobljeno. Okršaj je bio oštar i kratak, pa je i intervencija neprijatelja snagama oko jedne čete iz Nebljusa bila zadocnela i izlišna. Uz to intervenišuće snage su uspešno suzbijene i zadržane severno od k. 667, sve dok se brigada sa značajnim ratnim plenom nije izvukla prema Kruzima zapadno od komunikacije. Ovom prilikom zarobljeno je 26 legionara, zapaljena su 4 kamiona, zaplenjeno 5 puško-mitraljeza »šarac« sa dva postolja za mitraljez, 6 automata (šmajsera), 27 pušaka, 10 pištolja, 3 signalna pištolja, 2 minobacača (jedan bez postolja) sa 153 mine, laki minobacač, radio-stanica i dosta ostale opreme. Brigada je imala 2 poginula i 4 ranjena borca.³³⁸⁾ Bila je to najuspešnija akcija 2. brigade za vreme bavljenja i dejstva na ovoj komunikaciji.

338) zb. V-19, d. 150; k. 420, br. reg. 18/28; k. 799, br. reg. 16-2; k. 801, br. reg. 9/7; k. 826, br. reg. 9-4/18. Interesantno je da ZAPOLI baš u vreme ove akcije izveštava da se 2. brigada 6. partizanske divizije vratila iz Dalmacije i daje 20. IX bila na odmoru u Buniću. Ovo u celosti nije bilo tačno ali je obaveštenje bilo osnovano, jer je tu bio nien 2. bataljon, što pokazuje da je ustaška obaveštajna služba u tom rejonu dobro r-IM* (Zb. V-19, d. 239).

Prema podacima Štaba 2. brigade (izveštaj od 24. septembra) neprijatelj je posle ove akcije sve svoje kolone na ovoj komunikaciji sprovodio i osiguravao tenkovima i oklopnim automobilima, mada je na njoj stalno držao jake posade radi obezbeđenja. Tako je, prema ovom izvoru, u Nebljusima bilo oko 300 vojnika, u Donjem Lapcu oko bataljona, u Vaganu (k. 960, k. 980) oko jedne čete i u Mazinu oko bataljona. Vojnici su svuda bili legionari Hrvati, koji su u Nemačkoj proveli 4-8 meseci na borbenoj obuci, a starešine (oficiri i podoficiri) bili su uglavnom Nemci.³³⁹

Ujutro 25. septembra 3. bataljon je sa dve čete osvanuo u zasedi, pored puta sa zapadne strane, u rejonu Zuleševice (k. 1106). Oko 7 časova od Mazina, pored Škorića brda (k. 1064), naišlo je oko 50-60 nemačkih vojnika koji su zaposeli put bliže desnom krilu bataljona. Dva časa kasnije naišla je kolona kamiona sa tri tenka, jedan u sredini a dva na začelju kolone. Kada je sredina kolone došla u visinu levog krila zasede otvorena je jaka, ali i kratkotrajna vatra. Bataljon je brzo bio primoran na povlačenje u šumu sa dva ranjena borca izgubivši pri tom i jedan puškomitraljez.³⁴⁰ Istog dana je i 4. bataljon takođe osvanuo u zasedi kod zaseoka Bubalo u Lapačkim koritima. Oko podne naišla je kolona kamiona pod zaštitom u stranu isturenih pobočnica. Na nju je otvorena vatra sa zapadnih padina Basače (tt. 967) i nakon pola sata puškaranja bataljon se povukao bez gubitka. Istog dana je i 1. bataljon sa delom snaga u zasedi, na putu Bruvno-Gračac ispod Vodene glave (tt. 933), sačekao neprijateljsku kolonu, zapalio jedan kamion i ubio 4 konja pod zaprežnim kolima. Posle toga, u istom rejonu, ovaj bataljon je ponovo postavio zasedu i tom prilikom ubio 10 nemačkih vojnika, među njima jednog poručnika i jednog narednika. Tom prilikom zaplenjen je 1 puškomitraljez, 1 automat, 5 pušaka, 2 pištolja, 8 ručnih bombi i ostale opreme.³⁴¹

U toku 30. septembra jedna četa 1. bataljona sačekala je u zasedi, na putu Donji Lapac-Dnopolje, grupu od oko 30 neprijateljskih vojnika. Preciznom vatrom sa bliskog odstojanja ova grupa je potpuno uništena. Zbog brze intervencije iz Donjeg Lapca četa se morala povući, bez plena. Istog dana je oko 100 legionara iz Donjeg Lapca upalo u Oraovac radi pljačke. Međutim, sa Kuka (tt. 1172) se iznad sela spustio jedan vod 3. bataljona, pripucao na njih i proterao ih nazad u Donji Lapac. Jedna četa 4. bataljona napala je neprijateljsku kolonu na putu Donji Lapac-Nebljusi i naterala je da se povрати nazad. Oko 15.30 časova 1. oktobra jedna četa 4. bataljona napala je vatrom, na putu Donji Lapac-Nebljusi, neprijateljski kamion pun vojnika. Nešto je vojnika pobijeno a nešto se razbežalo, ali četa se ipak usled intervencije povukla bez plena, ali i bez gubitka.

OVAKO intenzivna borbena dejstva na komunikaciji, naročito iz rejonu Kamensko, primorala su neprijatelja da tu nepovoljnu situaciju pokuša raščistiti aktivnim dejstvima jačih snaga. U tom cilju prikupio je izvesne snage (procenjene na oko 1.500 vojnika sa 8 tenkova) sa kojima

339) AVII, k. 796, br. reg. 38-6.

340) Avil, k. 801, br. reg. 14-6.

341) AVII, k. 801, br. reg. 15/6; k. 826a, br. reg. 9-21/18, 9-23/18.

je 2. oktobra oko 5 časova počeo napad na partizanske snage u rejonu Kamensko, u nameri da ih razbije i odbaci što dalje od komunikacije. Napad je izvršen u tri napadne kolone na tri konvergentna pravca: jednom kolonom pravcem Donji Lapac-Dnopolje-Dnopoljski Trnovac-Malo Kamensko; drugom kolonom pravcem Lapačka Korita-Kalinovača-Veliko Kamensko i trećom kolonom pravcem Kruge-Veliko Kamensko. U rejonu Kamenska zatekao se usamljen i malobrojan 4. bataljon 2. brigade. Da bi kontrolisao i koliko-toliko zatvorio brojne pravce i prilaze od Donjeg Lapca, Kruga i Nebljusa u Kamensko, on je svoje skromne snage na velikom prostoru podelio u manje delove. Njegovi osiguravajući predstražni delovi bili su na pravcu k. 1063-k. 878-Vitoroga (k. 1259), a manjim patrolama kontrolisao je puteve i staze koje vode u Kamensko. Ostatak snaga nalazio se na Ćumi (k. 1141) i drugim uzvišenjima između Malog i Velikog Kamenska.

Leva neprijateljska kolona upala je u Malo Kamensko preko Dnopoljskog Trnovca, odbacila četu 4. bataljona sa Ćume (k. 1141) i drugih položaja i popalila nekoliko kuća. Zbog prodora te kolone delovi koji su bili prema Kruzima i Nebljusima povukli su se na Paljevinu (k. 1226). Desna i srednja kolona izbile su u Donje Polje i zauzele Vitorog (k. 1259 i k. 1213) gde su zadržane. Oko podne, prikupivši veći deo snaga, bataljon je jurišem izbacio neprijatelja iz Malog Kamenska, a potom je prikupljenim snagama pokušavao da ga zbací sa Vitoroga i iz Donjeg Polja, ali napad nije uspeo. Neprijatelja se nije moglo pomeriti sve dok se oko 17 časova sam nije povukao otkuda je i došao. U bataljonu je poginuo 1 borac, a zarobljen je jedan neprijateljski vojnik; zaplenjen je 1 mitraljez, 1 pištolj i nešto municije.³⁴²

Bile su to uglavnom poslednje borbe 2. brigade na ovoj komunikaciji. Njeni jednomesečni naporí, izraženi u čestim i raznovrsnim akcijama na komunikaciji, u operativnom pogledí bili su veoma značajni. Dezorganizacijom i otežavanjem saobraćaja neprijatelju je remećen ne samo dotur i evakuacija, nego i manevar snagama i sredstvima, što ga je primoralo da za njeno obezbeđenje dovuče nove, legionarske snage i veže ih za komunikaciju. Narednih nekoliko dana brigada se još zadržala u tom prostoru, a potom je pomerena na položaje oko Gospića. Naime, jedan njen bataljon se već nalazio kod Gospića, gde je u rejonu Lipova Glava, odnosno Ćukovac, obezbeđivao artiljeirju koja je podržavala 1. i 3. brigadu u napadima od 3. do 8. oktobra na neprijateljska uporišta oko Gospića.³⁴³

Popuna divizije novim borcima i ponovno okruženje i blokada Gospića početkom oktobra 1943.

Pod kraj septembra 1943. jedinice 6. divizije su vidno brojno opadale, uglavnom zbog prekomandé velikog broja odabranih boraca u noformirane jedinice 13. i 19. divizije. Slanje starijih i iskusnijih boraca za komandni kadar Kninskom sektoru otpočelo je još u proleće 1943. Po-

342TzIT V-19, d. 19, Zb. V-20, d. 74, 121, 190; br. reg. 22/2; k. 802, br. reg. 2/4.
343) **zb.** V-20, d. 72, 121, 190, k. 105b, br. reg. 8-1/4, 29-4/4.

sie kapitulacije Italije dolazi do masovnog priliva novih boraca u Istri i Hrvatskom primorju pa je u 13. diviziju poslano na stotine odabranih boraca za starešine od komandira voda i vodnog delegata naviše. Samo 19. septembra u 19. severnodalmatinsku diviziju upućena je veća grupa iskusnijih boraca i starešina, a šest dana kasnije 200 starih boraca u 13. primorsko-goransku diviziju. Isto tako brojno narasli na preko 600-700 ljudi odred »Plavi Jadran« popunjen je komandnim kadrom iz 6. divizije, počev od komandanta i političkog komesara odreda pa naniže. Iz tih razloga je pod kraj septembra u pojedinim brigadama u desetinama bilo samo 1-2 borca.

Prema izveštaju od 25. septembra 1943, divizija je u stroju imala: Štab divizije (sa vezom i drugim prištapskim delovima) 122 borca, 1. brigada 761, 2. brigada 867, 3. brigada 816, 1. lički hrvatski bataljon »Matija Gubec« 247, Samostalni bataljon 128, Prateća četa 77, i Inženjerska četa - ukupno divizija 3.058 boraca. Njihova socijalna, nacionalna i politička pripadnost izgledali su ovako: radnika 125, seljaka 2.665, zanatlije 93, nameštenika 37, vojnopolicijskih lica 120, intelektualaca 59, đaka 14, Srba 2.783, Hrvata 270, Muslimana 4, Rus 1, članova KPJ 702, kandidata 287, skojevaca 727.³⁴⁴⁾

Krajem septembra je iz 13. divizije u 6. diviziju stiglo 500 novomobilisanih boraca sa područja Istre i Hrvatskog primorja. Od ovih odanih i NOB-u privrženih ljudi valjalo je sa mnogo briga, pažnje i takta stvarati borce. »Novomobilisano ljudstvo još nijesmo rasporedili po jedinicama, nego se pri štabovima brigada vrši sa ljudstvom kratka vojniča i politička obuka. Kad se to ljudstvo rasporedi po jedinicama povećaće se i desetine, te će jedinice biti i organizaciono sredene«, naglašava se u izveštaju Štaba divizije. Istovremeno se ukazuje da i pored pristigle popune »u našim brigadama nemamo još po 1.000 ljudi, iako treba da ima 1.500«, pa se moli Štab 1. korpusa Hrvatske da to pitanje reši, jer u Lici više nema uslova za dalju mobilizaciju. Valja znati da su mnogi novopristigli borci iz Primorja i Istre bili nezadovoljni što su poslani u Liku, tražeći da budu vraćeni u svoje krajeve. Oni su se zaista teško privikavali i još teže podnosili surove uslove života i borbe, pa su brzo makšavali i ispadali iz stroja.³⁴⁵⁾

Očigledno je da je pred jesen 1943. u jedinicama 6. divizije bilo ne malo problema i poteškoća. Prestrojavanje jedinica odlaskom starih i dolaskom novih boraca moralo se vršiti u hodu, borbeni zadaci se nisu mogli odlagati. Krajem septembra cela jadranska obala, od Zadra do Rijeke i dalje, bila je u rukama jedinica NOVJ osim Karlobaga. Osim tog mesta trupe ZAPOLI-a su tada držale komunikaciju Karlobag-Gospić i

³⁴⁴⁾ Zb. V-19, d. 155; k. 419a, br. reg. 25/12, 47/11.

³⁴⁵⁾ Zb. V-20, 4, 151; k. 420, br. reg. 12/3; k. 826a, br. reg. 9-21/18; film 4/350. Upravo kada je svo ljudstvo bilo razaslato jedinicama, Štab divizije je 5. oktobra primio naređenje da 19. diviziji odmah stavi na raspolaganje 200 starih boraca koji imaju perspektivu razvoja za vodnike komandire četa, itd. Njima će zauzvrat 19. divizija poslati 400 novomobilisanih boraca iz severne Dalmacije (k. 106b, br. reg. 13/3). Nema podataka kako je ovo naređenje izvršeno, ali se gotovo sa sigurnošću može reći da 400 Dalmatinaca nikada nije stiglo u 6. diviziju. Istina, u odred »Pl. Jadran«, koji je tada bio pod komandom Štaba 6. divizije, stiglo je oko 600 novih boraca, uglavnom iz okoline Zadra, ali to ljudstvo nije došlo u sastav 6. divizije, već je ostalo u dalmatinskim jedinicama (Zb. V-9, d. 72).

u Lici ceo prostor od padina Velebita do linije na desnoj obali reke Lika: Bilaj-Budak-Lički Osik-Marina glava-Perušić (sa okolinom)-Gornje i Donje Pazarište. Sa tog prostora ustaše su često i povremeno ubacivali manje ili veće grupe u oslobođena sela na području Kosinja i Otočca, koje su unosile nemir i nespokoјstvo u narod. Pri tom se nisu ustručavali da kriomice i iznenadno upadaju jačim snagama u oslobođena mesta (slučaj Otočca). Stoga je odlučeno da se snagama 6. ličke i 13. primorsko-goranske divizije potuku i po mogućnosti što više unište ustaško-domobranske snage ZAPOLI-a od Karlobaga do Perušića i tako stvore uslovi za udar na Gospić. Podaci o rasporedu neprijateljskih snaga - sa kojima se toga trenutka raspolagalo - pokazali su se u osnovi tačnim.

U Karlobagu je bila nepotpuna 19. ustaška bojna (120 ustaša i 80 naoružanih civila), na komunikaciji od sela Šušnja preko Ure i Baških Oštarija do Takalice bila je jedna domobranska bojna, u Brušanima, Ličkom Novom i na Oštri (tt.798) druga domobranska bojna, odnosno 1. bojna 12. pješačke pukovnije i 2. bojna 15. pješačke pukovnije (ranije često pominjana 2. lovačka bojna). U Ličkom Osiku i na okolnim brdima bila je jedna ustaška bojna i u Perušiću i okolnim položajima takođe jedna ustaška bojna, koja je jednom satnijom držala Marinu glavu (k. 775). Jedna bojna se nalazila u Klancu i Smiljanu, dok su Donje Pazarište držali oružnici i naoružani civili. Za neposrednu odbranu Gospića određena je odbrambena bojna od oko 900 ljudi i jedna ustaška bojna koja je delom snaga izgleda držala Bilaj. Saznavši da se priprema napad, neprijatelj je radi njegovog ometanja pribegao vršenju ispada jačim snagama.

Tako je upravo 2. brigadu 13. divizije, koja se maršem i prevoženjem brodovima koncentrisala za napad na Karlobag, u rejonu Cesarice napao odred od 240 ustaša kome se priključilo i 45 ustaša iz Šušnja. Mada su postigli puno iznenađenje, ustaše su u oštroj borbi razbijene i primorane da se preko Jadovnog povuku u Gospić sa ranjenim Delkom Bogdanićem, komandantom 4. ustaškog stajaćeg zdruга. No, taj iznenadni napad nije omeo pripreme 2. brigade, kao i ostalih jedinica, za napad na Karlobog. Naime, shodno planu Glavnog štaba Hrvatske i Štaba 1. korpusa Hrvatske, 13. divizija je dobila zadatak da zauzme Karlobag i komunikaciju do Ure (k. 927). Ona je sa 1. brigadom (tri bataljona) razbila neprijateljsku posadu na komunikaciji u rejonu selo Šušanj-Ura, a sa 2. brigadom (tri bataljona) 3. oktobra zauzelo Karlobag.

Istovremeno, 6. diviziji je naređeno da delom snaga zauzme Baške Oštarije i Takalice a potom da nastupa prema Brušanima, Ličkom Novom i Oštri, a drugim delom snaga da zauzme Perušić i Marinu glavu, a zatim produži napad na Lički Osik, Budak i Mušaluk. Pošto je morala da i dalje angažuje 2. brigadu za dejstva na komunikaciji Bihać-Donji Lapac-Gračac i za zatvaranje pravca Donji Lapac-Udbina, Bruvno-Udbina i Gračac-Lovinac, 6. divizija je za napad prikupila 1. i 3. brigadu, 2. divizion artiljerije (tri baterije, 11 oruđa). Prateću četu divizije sa 2. protivtenkovske topa, 2 protivtenkovska mitraljeza i 5 minobacača 81 mm i Inžinjerijsku četu divizije - ukupno 2.430 boraca. Grupisanje, raspored i zadaci jedinica divizije za napad bili su:

- 1. brigada sastava: 4 pešadijska bataljona, vod minobacača 81 mm (2 oruđa), 1 protivtenkovski mitraljez 20 mm i jedno inženjerijsko odeljenje sa nagaznim minama, dobila je zadatak da zauzme Baške Oštarije i Takalice, osiguravajući se prema Brušanima i Jadovnom i održavajući čvrstu vezu sa 1. brigadom 13. divizije u rejonu Ure - komandno mesto na k. 881;

- 3. brigada sastava: 4 pešadijska bataljona i vod minobacača 81 mm (2 oruđa), ukupno 772 borca trebalo je da zauzmu Perušić i Marinu glavu a potom da produži napad prema Ličkom Osiku i Mušaluku, osiguravajući se prema Pazarištu - komandno mesto u selu Studenci;

- artiljerija sastava: poljska haubička baterija 100 mm (4 oruđa), brdska baterija 65 mm (3 oruđa), brdska baterija 75 mm (3 oruđa), 1 poljski top 75 mm, postavljena na vatrenim položajima u rejonu Lipove glavice (k. 671) sa zadatkom da koncentričnom vatrom podržava napad 3. brigade na Perušić sa okolnim kotama i na Marinu glavu (k. 775). Za obezbeđenje artiljerije doveden je 2. bataljon 2. brigade.

Štab divizije se nalazio u selu Toliću u Krbavskom polju. Jedan član štaba bio je sa 1. brigadom, a jedan sa artiljerijom. Početak napada 1. brigade određen je najkasnije do 5 časova 3. oktobra, a 3. brigade oko 8 časova, odnosno posle artiljerijske pripreme koja je trebalo da počne u 7 časova. Po završetku artiljerijske pripreme vatra se imala preneti na položaje oko Prvan Sela i Ličkog Osika.

Ujutro u 5 časova 3. oktobra, kako je i bilo planirano, 1. brigada je prešla u napad. Ona je sa severa napala domobransku posadu na k. 824 i k. 1097 (Crne grede) i uz podršku minobacača za oko jedan čas zauzela ove položaje. Potom je jednim bataljonom sa pionirskim vodom postavila osiguranje prema Brušanima na liniji k. 824-k. 642-k. 838. U slučaju jačeg neprijateljskog pritiska iz Brušana trebalo je porušiti mostove u rejonu k. 642. Pošto je jedan bataljon zadržan u rezervi kod k. 881, dva bataljona su preko Šikića i Brkljačića upućena prema Baškim Oštarijama sa zadatkom da ih napadnu sa severa i istoka. Neprijatelj je, međutim, pružio slab otpor. Odmah se dao u bekstvo prema Stupačinovu i Pipićima a delom prema Uri (k. 927), na koju je napadala a zatim i zauzela 1. brigada 13. divizije. Po dogovoru štabova, 1. brigada 13. divizije preuzela je položaje 1. ličke brigade na Oštarijama a ova je jačim snagama krenula prema Brušanima i slabijim prema Jadovnom i Trnovcu.

I na drugoj strani, u rejonu Perušića, dejstva su se odvijala uglavnom po planu. Artiljerija je u 7 časova počela da dejstvuje po Perušiću i obližnjim utvrđenim tačkama. Treći bataljon, ojačan četom 4. bataljona, pošto je ostavio osiguranje na Metlači (k. 799), jačim snagama je napao i zauzeo Grabovaču (tt. 772). Prvi bataljon napadao je sa severa Kujinjaču (k. 648), a 2. bataljon na Marinu glavu (k. 775). Četvrti bataljon, bez čete, nalazio se u brigadnoj rezervi u rejonu sela Sveti Marko, severno od Perušića, dok je vod minobacača (2 oruđa 81 mm) na vatrenim položajima severozapadno od Kujinjače podržavao napad na Grabovaču i Kujinjaču. U međuvremenu, na zahtev Štaba 3. brigade, Glavni štab Hrvatske poslao joj je iz Otočca u pomoć dva mala tenka koji su stigli pred početak napada i podržavali 1. bataljon u napadu na Kujin-

njaču. Efikasna vatra artiljerije i minobacača toliko je rastrojila neprijatelja da je pružio vrlo slab otpor, napustio Kujinjaču i u neredu se povlačio prema Perušiću, koji je odmah napustio i povukao se prema Prvan Selu i Vučjaku. Tako je 1. bataljon sa tenkovima ušao u Perušić u 10 časova bez otpora. Bez valjanog otpora neprijatelj je napustio i Marinu glavu i Grabovaču.

Pošto se neprijatelj u neredu povlačio prema Ličkom Osiku i Mušaluku, jedna brdska baterija je od Lipove glave upućena u Perušić na raspolaganje Štabu 3. brigade za podršku nastupanja prema Mušaluku. Glavnina artiljerije, sa bataljonom 2. brigade koji ju je obezbeđivao, krenula je preko Široke Kule na nove vatrene položaje u rejonu sela Čukovac, sa kojih je mogla tući odstupnicu neprijatelju na pravcu Lički Osik-Budački most. Neprijatelj je ovaj manevar osmotrio sa Gradine, (k. 683) iznad Ličkog Osika, pa je u panici napustio i ovo mesto bežeći prema Budačkom mostu. Artiljerija se brzo razvila u Čukovcu i preciznom vatrom stvarala još veći nered u njegovom povlačenju

U nastupanju prema Ličkom Osiku i Mušaluku, 1. i 2. bataljon 3. brigade su zauzeli ceo prostor do reke Like i do 18 časova izbili na njenu desnu obalu od Kaluđerovca do Budačkog mosta. Naime, 3. bataljon sa četom 4. bataljona, pošto je ovladao Grabovačom, razvio se frontom prema Pazarištima na liniji: Metlača (k. 799)-k. 777-Grabovača (k. 772)-Mušalučko Malo Selo radi zaštite desnog boka brigade. Na Budačkom mostu neprijatelj je pružio organizovaniji otpor uz pomoć tenkova, pa je brigada na reci Lici zanoćila. U toku dana neprijatelj je u dva navrata pokušao napad iz Klanca, ali je oba puta bio odbačen.

Sutradan, 4. oktobra, napadi su se nastavili nesmanjenom žestinom. Uočivši da je neprijatelj u borbi za Baške Oštarije ozbiljno tučen i jako pokoleban, Štab 1. brigade je još tokom noći sa dva bataljona krenuo prema Brušanima. Jedan bataljon je ostavio na Baškim Oštarijama radi zaštite zaplenjenog materijala, dok je drugi angažovao za evakuaciju plena sa Baških Oštarija i obezbeđenje evakuacije ranjenika u Divoselo. Čim su se bataljoni u nastupanju primakli na oko 1 km Brušanima, minobacači (2 oruđa 81 mm) su stupili u dejstvo po selu. Neprijatelj se dao u bekstvo prema Gospiću, tako da su bataljoni bez otpora ušli u Brušane izbivši desnim krilom na Poldinu glavicu, a levim prema selu Trnovcu. Pošto je prethodnog dana i 1. brigada 13. divizije savladala neprijatelja u rejonu Ura (k. 927)-Velika Basača (tt. 1091)-Šušanj, to su njena dva bataljona upućena sa Baških Oštarija preko Jadovnog prema Trnovcu da pojačaju levo krilo 1. ličke brigade.

Pošto je 3. brigada širokim frontom izbila na reku Liku, a da bi se iskoristila povoljna situacija, rešeno je da ona sa sredstvima ojačanja, potpomognuta 1. ličkim hrvatskim bataljonom »Matija Gubec«, tokom 4. oktobra napadne i likvidira neprijateljske snage u selu Klanac i na brdu Oteš (k. 745, k. 722). Ujutro, 4. oktobra, Štab brigade je ostavio 4. bataljon da štiti prelaze na Budačkom mostu i ne dozvoli ponovni prodor neprijatelja prema Ličkom Osiku, a tri bataljona sa artiljerijom i minobacačima je grupisao u rejonu Kaluđerovac-Stojevića Draga. Napad na Klanac je počeo u 15.30 časova. Treći bataljon je napadao sa severozapada od Stojevića Drage ostavljajući osiguranje na k. 708, a 1. ba-

taljon sa istoka od k. 567 preko k. 572, dok je 2. bataljon prešao na levu obalu Like kod Mušalučkog Malog Sela i izbio na liniju Plantaža-Dunjevac. Odatle je dejstvovao u pravcu mosta na reci Otešici (južno od sela Brezovo Polje) radi odsecanja neprijatelja u rejonu Klanac i sprečavanja intervencije iz Gospića. Brdska baterija, pridata brigadi, zauzela je vatrene položaje kod crkve u Kaluderovcu, gde je bio i Štab brigade, dok je vod minobacača plasiran u severoistočnom delu sela Stojevića Draga.

Kada je pešadija stupila u vatreni dodir sa neprijateljem, artiljerija i minobacači su otvorili vatru po Klanacu, k. 572 i bezimenoj koti severozapadno od Klanca. Nakon kraćeg otpora neprijatelj je počeo da beži, pretežno ka mostu na Otešici a manjim delom na brdo Oteš. Bataljoni su odlučno nastupali a artiljerija i minobacači su preneli vatru na Oteš, koji je neprijatelj u pometnji takođe bez otpora napustio. Oko 17 časova 3. brigada je ovladala celim prostorom između reke Like i Otešice. Ostaje nejasno šta se za to vreme zbivalo u Donjem Pazarištu koje su branili oružnici i naoružani civili-ustaški milicioneri. Naime, zapovešću 3. brigade od 4. oktobra 1. ličkom hrvatskom bataljonu »Matija Gubec« naređeno je da u početku napada vrši pritisak na Metlu (k. 730), a po padu Klanca da pročisti od ustaša Pazarišta i dalje dejstvuje prema Bužimu. U dostupnim izvorima nema podataka kako je ovaj bataljon dejstvovao i kako je zadatak izvršio.

Bežeći iz Klanca i sa Oteša, neprijateljski delovi su se prebacili preko reke Otešice i sa nekim delovima iz Smiljana prikupili su na brdima između Bužima i Smiljana (Karauševica k. 878, k. 650, Ljuti vrh k. 727, Krčmar k. 774 i Ljutača k. 688). Njih su, uz podršku minobacača, napala dva bataljona preko Rastoke i Korita (k. 810). Do 19 časova bataljoni su odbacili neprijatelja i ovladali svim položajima izuzev Krčmara iznad Smiljana. Tu je neprijatelj pružio žestok otpor a minobacači zbog mraka nisu mogli efikasno da gađaju pa je napad zastao.

Narednog dana napad je nastavljen na svim pravcima. Ujutro, između 6 i 7 časova, dva bataljona 3. brigade, podržani efikasno minobacačima, zauzeli su Krčmar i neprijatelja naterali da se povuče prema Rasovači i smiljanskoj plantaži. Potom je 3. bataljon iz rejona Miljkovića Varoš-Vaganac napao neprijateljske delove kod mosta na Otešici koji su se, pod zaštitom tri tenka, brzo povukli prema Gospiću. Oko 15 časova neprijatelj je izvršio protivnapad prema Miljači (k. 617) i Rasovači (k. 620) i uspeo da ovlada ovim položajima. Međutim, 3. bataljon je u energičnom protivnapadu ponovo ovladao ovim uzvišenjima i naterao neprijatelja da se povuče prema Gospiću.

Pre podne 5. oktobra i 1. ličkoj brigadi je naređeno da uveče napadne i odbaci neprijatelja sa Oštre (tt. 798) i iz Ličkog Novog. Kada je brigada sa dva bataljona u 19.30 časova počela da nastupa prema Oštiri, tri minobacača su efikasno tukli neprijateljeve položaje. Neprijatelj se uplašio i pokolebao i ne sačekavši napad pobegao prema Gospiću, tako da su bataljoni bez otpora izbili na vrh Oštre. Za to vreme je jedan bataljon vršio pritisak na Lički Novi gde je neprijatelj davao jak otpor. Padom Oštre usmeren je i 2. bataljon u napad na Lički Novi sa severa. Minobacačka vatra je prenesena na kote u Ličkom Novom (k. 621, k.

565). U dvočasovnoj borbi i to uporište je zauzeto, a neprijatelj je pobjegao u Gospić.

Toga dana je i 1. brigada 13. divizije sa dva bataljona razbila neprijatelja na Debelom brdu (k. 698), zauzela taj jak položaj i naterala neprijatelja da se povuče u Gospić.

U borbama od 3. do 5. oktobra 1943. godine 6. divizija je, na prostoru od Baških Oštarija do Perušića, zarobila 395 neprijateljskih vojnika, među njima 3 domobranska oficira i 4 podoficira. U divizijskom izveštaju kaže se da je ubijeno 120 a ranjeno 150 neprijateljskih vojnika. Divizija je imala 9 poginulih i 50 ranjenih boraca. Zaplenjeno je: 560 pušaka, 18 puškomitraljeza, 6 mitraljeza, 266.000 metaka, 1 minobacač sa 24 mine, 5 lakih minobacača sa 250 mina, 2 automata (šmajsera), 1 pištolj, 4 signalna pištolja, 300 opasača, 470 ručnih bombi, 3 kola sa 2 para konja, 2 motocikla, 100 litara benzina, 140 torbica, 160 porcija, 90 čurica, 23 poljska kazana, 11 rezervnih cevi za puškomitraljez, 5 telefona i ostale razne opreme. Bio je to veoma bogat plen koji najpotpunije odlikava razmere poraza trupa ZAPOLI-a.

Radi potpunijeg sagledavanja razmera tog poraza valja navesti i rezultate koji su postigle brigade 13. divizije (1-va i 2-ga) uglavnom u rejonu Karlobag-Ura prvog dana napada. U izveštaju Štaba 13. divizije stoji da je u navedenom rejonu zarobljeno 188 i ubijeno 140 vojnika »koji su nađeni na terenu«. Gubici divizije su iznosili 8 poginulih i 24 ranjena, ali ovdje nisu uračunati 9 koji su se predali ustašama 2. oktobra pa su ih ustaše na licu mesta odmah poklali, kao ni 4 zarobljena u toku napada i nepoznat broj nestalih. Od naoružanja je zaplenjeno: 1 top 47 mm sa 500 granata, 1 minobacač sa 30 mina, 6 lakih minobacača sa dosta mina, 8 mitraljeza, 22 puškomitraljeza, 2 automata i druga oprema.³⁴⁶

Kada je oko 22 časa 5. oktobra neprijatelj bio izbačen iz svih uporišta oko Gospića, izuzev sela Bilaja koje nije ni napadano, Gospić se ponovo našao u čvrstom obuču, obuhvaćen sa svih strana snagama 6. ličke i 13. primorsko-goranske divizije, čime su uslovi za napad na grad bili stvoreni. U tom trenutku 1. lička brigada sa dva bataljona držala je Lički Novi i Ostru, jedan bataljon je imala u rejonu Divoselo-Čitluk spreman da neprijatelju dejstvuje u bok ukoliko pokuša da se izvlači iz grada prema Metku i Gračacu, dok je jedan bataljon zadržavala u rezervi u Novom Selu (na putu između Gospića i Brušana). Prva brigada 13. divizije držala je Debelo Brdo i Bogdanić (k. 654) i zaselak Srdelj, a 3. lička brigada Rasovaču (k. 621)-k. 571-k. 572-k. 545 na obali Like i dalje desnom obalom Like do uključno Budački most i selo Budak. Drugi bataljon 2. brigade, koji je dotad osiguravao artiljeriju, poseo je položaj desnom obalom Like isključno Budački most do uključno zaselak Kulica. Artiljerijski divizion nalazio se na vatrenim položajima kod Ostrvice odakle je plotunima povremeno tukao Gospić.

Tokom noći 5/6. oktobra neprijatelj je iz Gospića u dva navrata vršio jače ispade prema Oštri i Ličkom Novom ali je oba puta energično suzbijen. Isto je ponovio u 20.30 časova 7. oktobra, opet bez uspeha.

³⁴⁶> Zb. V. 19, d. 45, 188; V-20, d. 6, 10, 33, 34, 74, 121, 201, 203, 204, 205; AVII k. 802, br. reg. 3/4, 2/4, 11-1/6.

Pošto je neprijatelj pretrpeo ozbiljan poraz, njegove još uvek brojno jake trupe saterane su u Gospić, ograđen žicom i rovovima - Štab 6. divizije u svom naređenju od 6. oktobra ocenio je da su »perspektive odlične za zauzimanje samog Gospića«. U tom cilju je izvršen raspored jedinica oko Gospića: Prva brigada je ostala na dotadašnjim položajima (Oštra - Lički Novi), a 3. brigadi je naređeno da drži Smiljan i prostor uz Liku do Budačkog mosta do dolaska 2. brigade, koja će preuzeti Budački most i dalje niz Liku do sela Veliki Žitnik i ulevo od mosta uz reku do zaseoka Kulica, a jedan bataljon da bude u rezervi u rejonu Ostrvice. Prvoj brigadi 13. divizije naređeno je da preda svoje položaje 3. brigadi i jedan bataljon prebaci u Vrebac radi bočnog dejstva ukoliko neprijatelj krene da se izvlači iz Gospića prema Gračacu. Ostala dva bataljona brigada je trebalo da drži u Divoselu sa istom namenom, s tim da istovremeno kontroliše Jasikovac, Vujinovića brdo i Bilaj.

Pošto je sve snage prikupljao oko Gospića, Štab 6. divizije premestio se iz Tolića u Vukšić, severno od Ličkog Osika. Tih dana divizija je dobila novog političkog komesara. Naime, svojom naredbom od 12. oktobra Glavni štab Hrvatske je za političkog komesara 6. divizije postavio Živana Dimitrijevića, koji je još od početka septembra vršio tu dužnost pošto je dotadašnji politički komesar Rade Žigić bio povučen u Glavni štab Hrvatske, gde je uskoro od Vladimira Bakarića preuzeo dužnost političkog komesara Glavnog štaba Hrvatske.³⁴⁷

Sabijanjem celokupnih, još uvek brojno veoma jakih snaga ZAPOLIA u utvrđeni Gospić stvoreni bili su samo taktički uslovi za napad na grad radi razbijanja i uništenja neprijatelja. Izgleda da je još u pripremi i planiranju napada na spaljena uporišta oko Gospića u Štabu 1. korpusa Hrvatske i Glavnom štabu Hrvatske bilo ozbiljnih dilema u pogledu celishodnosti odlučnog napada na Gospić zbog neizvesnih mogućnosti njegovog osvajanja. Jedino u Štabu 6. divizije nije bilo ovakvih dilema - bili su odlučno za napad uvereni u uspeh. Osnovu ovoj konstataciji daje izveštaj Štaba divizije od 1. oktobra u koje, pored ostalog, piše: »Akcija na Gospić je najpoželjnija i politički za Liku najvažnija. Mislimo da se od akcije ne bi smjelo odustati.«³⁴⁸ Sudeći po kasnijem razvoju događaja, ovo gledište je prihvaćeno. Pogotovo što su napadi na ustaške garnizone i uporišta, početi 3. oktobra, doneli izrazito povoljne rezultate jer su za tri dana na prostoru Karlobag, Baške Oštarije, Brušane i Perušić razbijene i većim delom uništene tri ustaško-domobranske bojne,³⁴⁹ pa je već tada, svakako uz saglasnost viših štabova, Štab 6. divizije rešio da za napad na Gospić privuče i 2. brigadu.

³⁴⁷ AVII, k. 106, br. reg. 31-1/2; k. 769, br. reg. 11/1.

³⁴⁸ Zb. V-20, d. 4.

³⁴⁹ Zb. V-20, d. 10, 68, 74, 121; k. 105b, br. reg. 8-1/4, 29¹/4. Zarobljeno je oko 395 vojnika, od toga se 120 ustaša predalo. Naime, od 200 ustaša 19. ustaške bojne iz Karlobaga vratilo se u Gospić samo 12; od 2. bojne 15. pukovnije sa Baških Oštarija vratilo se 10 oficira, 21 podoficir i 322 domobrana sa 1 mitraljezom; od 1. bojne 12. pukovnije vratilo se 5 oficira, 18 podoficira i 133 domobrana sa 1 mitraljezom, a od stožerne sati ZAPOLIA (štapske čete) vratila su se samo 3 domobrana. »Sva ostala momčad i teško naoružanje zarobljeno je od partizana, a jedan dio je izginuo u borbama« - izvestio je ZAPOLI, pa nastavlja da su ostaci ovih bojni jako stradali u borbi za Oteški most, Miljaču, Bogdanić, Krčmar i Debelo Brdo i da sa njima »više ne može računati kao sa postrojbama sposobnih za borbu« i da je »moralno stanje četa slabo. Mnogo je domobrana i nekoliko častnika prešlo odmetnicima« - izveštavao je ustaški pukovnik Cudina (AVII, k. 53, br. reg. 21/2-7).

Pošto je neprijatelj iz svih obližnjih uporišta, osim Bilaja izbačen i sateran u odbranu na ivicu grada (u žicu), Štab 6. divizije naredio je 6. oktobra 2. brigadi da se odmah prebaci na sektor Gospića i da od 3. ličke brigade preuzme deo fronta: isključno V. Žitnik-Budački most-za-seok Kulica.

Međutim, dok je brigada 8. oktobra pristigla u rejon Gospića na određeni deo fronta situacija se u međuvremenu naglo izmenila i pogoršala tako da je napad na Gospić najpre *privremeno* odložen da bi ubrzo postao neizvodljiv. Naime, tog dana pre podne Štab divizije saopštio je potčinjenima da se, zbog nemačke ofanzive kroz Primorje, po naređenju Glavnog štaba Hrvatske »odlaže predviđena akcija na Gospiću« i da se, zbog toga, 1. brigada 13. divizije hitno uputi preko Karlobaga u Senj, a da 6. divizija svojim snagama blokira grad.

U vezi sa novim zadatkom Štab divizije zadržao je 1. i 3. brigadu još neko vreme uglavnom na već pomenutim položajima a 2. brigadi je naredio da sa dva bataljona u obruču oko Gospića posedne i drži položaje na liniji: k. 545 (na reci Lici)-Budački most (kolski)-železnički most (k. 571)-zaselak Kulica-k. 663 (desna obala reke Jadove), a da ostala dva bataljona odmah uputi u Medak sa dvojakim zadatkom. U prvom slučaju, ako bi neprijatelj počeo da se povlači iz Gospića, trebalo je posedanjem k. 706 (Bogunica), tt. 697, k. 634, k. 611 da mu onemogućući prodor prema Gračacu. U drugom slučaju, ako bi neprijatelj otpočeo nadiranje od Gračaca, gde je bila primećena izvesna koncentracija nemačkih trupa, trebalo *mu je sprečiti prodor u Gospić* posedanjem linije: Zir (tt. 852)-Bukova glava (tt. 705)-Visoko brdo (k. 688)-Okić (k. 683). Pored toga, bataljoni su dobili zadatak da odmah uspostave i održavaju pouzdanu vezu sa Samostalnim bataljonom divizije u Ričicama i sa komandama mesta Medak i Lovinac.^{35)®}

Po prijemu zadatka, Štab 2. brigade je oko 15 časova 8. oktobra naredio 3. bataljonu da posedne položaje k. 545 do zaključno Budački most, a 1. bataljonu položaje na liniji železnički most-Kulica-k. 633, s tim da posebnu pažnju posveti železničkom mostu. U Medak su, noću 8/9. oktobra, upućeni 2. i 4. bataljon i sa njima, radi objedinjavanja dejstava, operativni oficir brigade Ljubomir Medić Brzica. Ovi bataljoni su do 7 časova 9. oktobra stigli u Medak i stupili u vezu sa Komandantom mesta Medak.³⁵¹⁾

Čim su stigli u Medak, operativni oficir brigade je telefonom razgovarao sa Komandom mesta Lovinac i sa komandantom 19. divizije Milanom Kuprešaninom koji se tu nalazio. Oni su mu saopštili da nikakvi pokreti neprijateljskih trupa od Gračaca nisu primećeni. Imajući to u vidu, tek oko 10 časova je iz Metka prema Raduču upućen 2. bataljon, sa zadatkom da posedne Visoko brdo (k. 688) i druge položaje u njegovom rejonu. Oko 11.30 časova bataljon je glavninom u koloni izbio kod Visokog brda i k. 644, a njegova čelna patrola u tom trenutku susrela se potpuno neočekivano, kod crkve u selu Raduč sa nemačkom motorizovanom tenkovskom kolonom 114. lovačke divizije, koja je upućena u pomoć opkoljenom i ugroženom ustaškom garnizonu u Gospiću.

350) AVIITbr- reg- 796, br. reg. 11-1; k. 801, br. reg. 4-1/5; Zb. V-20. d. 74.

351) AVir, k. 801, br. reg. 4-2/5.

Patrola se brzo sklonila sa puta i pripucala, ali neprijatelj se na to nije obazirao - produžio je istim tempom i zatekao 2. bataljon u koloni na maršu. Izenađeni bataljon brzo se sklonio sa puta, nastojeći da se uz padine okolnih brda što brže izvuče iz nepovoljne situacije na položaje pogodne za borbu. Čelni tenkovi i oklopni automobili zasipali su ga jakim ali kratkom vatrom. Osim mestimičnog odgovaranja na vatru, do ozbiljnijeg otpora i borbe sa neprijateljem nije ni došlo.

Kako se kolona nije zaustavljala, već je istom brzinom produžila u Medak, iznenadila je 4. bataljon sa komorom 2. bataljona, pošto kurir pešak, iako odmah upućen iz 2. bataljona da ih obavesti, nije mogao stići pre motorizacije. Zbog magle 4. bataljonu nisu pomogli ni njegovi delovi istureni na obližnje kote. Kolona je u Metku zastala oko 15 minuta, gađajući iz tenkova delove koji su pružali otpor i one koje su primećivali u izvlačenju, a potom je produžila u Gospić. Oba bataljona su se potom prikupila u Počitelju, uz gubitke od 4 poginula i 7 ranjenih boraca, izgubivši pri tom gotovo celu komoru. Izgubljena su troja zaprežna kola i u njima, pored ostalog, 1 mitraljez, 1 puškomitraljez, 2 laka minobacača sa 75 mina, 18 pušaka, 13 ručnih bombi i oko 6.000 metaka. Izgubljena je poljska kuhinja, 4 para teglećih konja, 10 tovarnih konja, arhiva 2. bataljona sa pečatima i dve pisaće mašine, dok su dvojica kola sa arhivom 4. bataljona zapaljena. Iako su ovi bataljoni pružali mestimičan kratak i neorgnizovan otpor, neprijatelj je imao 15 mrtvih i neutvrđeni broj ranjenih.³⁵²

Nemci su ušli u Gospić oko 15.30 časova 9. oktobra. Ubrzo potom, jedna grupa od nekoliko vozila (tenkova i oklopnih automobila) sa pešadijom uputila se putem prema Budaku. Kod porušenog Budačkog mosta na reci Lici potpali su pod preciznu streljačku i protivtenkovsku vatru 3. bataljona 2. brigade. Jedan tenk je uništen a jedna se kola nisu mogla okrenuti pa su ih Nemci napustili i povukli se nazad u grad. Pri tom su im 2 vojnika poginula, a 1 oficir i nekoliko vojnika je ranjeno. Pri ulasku Nemaca u Gospić artiljerija 6. divizije tukla je jakim vatrom grad i tom prilikom je poginuo zapovednik Operativnog područja Lika pukovnik Mirko Zgaga, a njegov načelnik štaba je ranjen. Pored njih poginula su 4 domobrana a 1 je ranjen. Sutradan, 10. oktobra, neprijatelj je u dva navrata pokušavao da iz Bilaja proдре prema Barletima i Ostrvici, ali gaje oba puta 1. bataljon naterao na povlačenje. Istovremeno je snagama oko jedne satnije pokušavao napad prema železničkom mostu. Tu ga je 3. bataljon preciznom vatrom bez napora odbacio nazad.³⁵³

Prodorom Nemaca sa tenkovima u Gospić namere i planovi za njegovo osvajanje, ukoliko su uopšte i bili realni postali su za dogledno vreme neizvodljivi, pa je i držanje cele divizije u blokadi grada postalo necelishodno. Zbog toga je najpre 1. brigada povučena iz blokade i upućena da dejstvuje na komunikaciji Bihać-Donji Lapac-Gračac. Nemci su nakon tri dana boravka u Gospiću, 12. oktobra, napustili grad i vratili se u Gračac. Već sutradan jači delovi 1. i 4. bataljona zauzeli su Bilaj, pa je obruč oko grada bio potpuno zatvoren i čvrsto stegnut. Zbog na-

¹™ V. n 20, d. 87, 164, 190, 213, k. 42, br. reg. 55/1-12; k. 420, br. reg. 55/1-12.
Zb. V-2, d. 87, 208, 210, 214; k. 53, br. reg. 20/2-9; k. 420, br. reg. 55/1-12.

stupanja nemačkih snaga kroz Hrvatsko primorje i Gorski kotar situacija se i dalje pogoršavala, pa je i 3. brigada 15. oktobra od Gospića morala biti upućena na područje Otočca. Time se blokada veoma jakog ustaškog garnizona, od preko 6.000 vojnika,³⁵⁴ svela samo na 900 boraca 2. brigade.

Bitno izmenjenoj situaciji morao se prilagoditi i raspored 2. brigade, što je učinjeno odmah 15. oktobra. U rejon Smiljana postavljen je 1. bataljon, s tim da jednom četom drži položaje u Ličkom Novom (k. 565, k. 621) i na Oštri (tt. 798), a ostalim snagama da zatvori pravce kroz Smiljan prema Pazarištu. Bataljon je, u stvari, preuzeo položaje 1. i 3. brigade. Levo od njega, od reke Like (k. 545) preko k. 568 i Budačkog mosta do k. 551, položaje je poseo 2. bataljon, pošto je smenio 3. bataljon koji je povučeno u rezervu. Bilaj i mostove na reci Lici u tom rejonu preuzeo je 4. bataljon sa jednom četom, a ostalim snagama zatvarao je i kontrolisao prostor prema Ostrvici i k. 551, gde je trebalo da održava vezu sa 2. bataljonom. U Mušaluku, u brigadnoj rezervi, zadržan je 3. bataljon sa zadatkom da patrolama kontroliše prostor do Velikog Žitnika i k. 545. Štab brigade smestio se u Vukšiću.

Poslednje jednomesečne borbe divizije u Lici pred odlazak u Bosnu

Narednih desetak dana posle odlaska Nemaca iz Gospića, njegova posada se uglavnom držala mirno i pasivno. Čim je saznala da su partizanske snage oko Gospića jako smanjene, posada je postala smelija i preduzimljivija, nastojeći da ograničenim ispadima u vidu nasilnog izviđanja što više olabavi obruč i blokadu grada. Istina, ona je tokom 15. oktobra učinila dva ispada, jedan prema Smiljanu a drugi prema Bilaju. Oba su bez poteškoća odbili delovi 1. i 4. bataljona. Potom je, 20. oktobra oko 16 časova, neprijatelj snagama oko jedne satnije, izvršio ispad prema Bilaju i sukobio se sa delovima 4. bataljona oko mosta na reci Lici, ali već nakon jednog časa međusobnog pripucavanja povukao se

³⁵⁴) AVII, k. 53, br. reg. 20/2-9; 22/2-18; k. 107ab, br. reg. 20-2, 33-1. U to vreme ZAPOLI je u okruženom Gospiću imao oko 5.700 vojnika, 95 oficira, 549 podoficira - svega oko 6.300 ljudi. Naoružani su bili sa: oko 5.120 pušaka, 168 puškomitraljeza, 40 mitraljeza, 45 minobacača (najviše lakih), 3 protivtenkovska topa, 11 topova i 12 tenkova. Glavna snaga je bio ustaški 4. stajaći djelatni zdruk pod komandom ustaškog dopukovnika Delka Bogdanića, sa svojih pet ustaških bojni: 9. bojna sa 674 vojnika, 19. bojna tučena u Karlobagu imala 146 vojnika, 31. bojna sa 663 vojnika, 32. bojna sa 700 vojnika, 34. bojna sa 798 vojnika. Osim ovih tu su: 2. bojna 15. pukovnije (ovo je ranije često pominjana 2. lovačka bojna) sa 615 vojnika; jedna bojna 12. pešačke pukovnije koja je posle poraza 3. oktobra na Baškim Oštarijama imala samo 350 vojnika, pa je ubrzo rasformirana (k. 118a, br. reg. 4/5); Odbrambena bojna (obrazovala je stalnu posadu u utvrđenjima) formirana krajem aprila od 600 ljudi sada je imala 977 ljudi. Pored ovih, bio je tu čitav niz manjih jedinica do satnije. Očigledno, bila je to brojno moćna grupacija - duplo jača od 6. divizije - pod komandom ustaškog pukovnika Zorka Čudine, koji je zamenio poginulog Zgagu (ovaj je zamenio pukovnika Gustovića 19. jula). I pored neuporedive nadmoćnosti ustaše su bili dosta nepriduzimljivi. Pukovnik Čudina se pravdao da je »stanje streljiva tek slabo, da se ne može ni ti misliti na poduzimanje kakvog poduhvata«. Biće pre da je po sredi bilo slabo moralno stanje i nepouzdanost u sopstvene trupe. Uostalom, čim su ih Nemci uzeli pod komandu i u Gospić smestili svoj bataljon oko 1. novembra, postali su mnogo preduzimljiviji i agresivniji. Ovo zbog toga što su saznali da su jedinice 6. divizije zamenjene jedinicama 13. divizije, koja, po njima »ne predstavlja ni iz daleka neku jaku borbenu postrojbku«.

otkuda je i došao. Sutradan je upućena kompletna 34. ustaška bojna preko Smiljanskog polja prema Pazarištu. Kako je međuprostor oko Velikog Žitnika bio povremeno kontrolisan parolama 1. i 2. bataljona, bojna je bez otpora i ne primećena prošla do Pazarišta i uveče se istim putem vratila u garnizon.³⁵⁵

Ujutru 22. oktobra 4. bataljon je sa dve čete držao mostove na reci Lici u Bilaju i na sastavcima, a dve čete je imao u rezervi uz Štab bataljona u Oštrovici. Oko 7 časova delovi 2. bojne 15. pukovnije, ojačani vodom tenkova, pokušali su da zauzmu most i prodru u Bilaj. Još u nastupanju kod k. 582 potpali su pod jaku mitraljesku vatru delova 4. bataljona iz Bilaja. Uz podršku tenkova doprli su do prelaza na Lici kod porušenog mosta, odakle su se u suton povukli nazad.³⁵⁶

U rejonu Smiljana 1. bataljon je držao Oštru (tt. 798), Busiju, Lički Novi (k. 621, k. 565), Miljaču (k. 617), Bogdanić (k. 654) i Rasovaču (k. 620). Rano izjutra, na inicijativu političkih radnika sa terena i Opštinskog NOO Smiljana, upućena je jedna četa u Bužim da razoruža 15 ustaša i oko 20 civila, koji su danju boravili u šumi a noću kod svojih kuća. Četa je opkolila i pretresla selo, ali svi su na vreme izbegli u šumu. U saglasnosti sa članovima opštinskog NOO pokupljeno je nešto stoke što je zatečeno. Poziv na predaju izbegli u šumu su odbili, ali su po ženama poslali 16 pušaka i oko 600 metaka u zamenu za stoku. Četa se potom vratila u sastav bataljona i zadržana u rezervi.³⁵⁷

Tako se, posle višednevnih ispitivanja protivničkih snaga oko Gospića, ne samo nasilnim izviđanjima nego i pomoću obaveštajne službe, ustaški pukovnik Čudina najzad osmelio da preduzme ambicioznija dejstva radi kidanja obruča i odbacivanja protivnika, bar na izvesnim mestima, što dalje od grada. Ujutru 23. oktobra, na frontu Smiljan-Lički Novi, na usamljeni i razvučeni 1. bataljon od oko 250 boraca, napale su 9. i 31. ustaška bojna (oko 1.330 vojnika), ojačane i podržane 3. satnijom tenkova poglavnikovog tjelesnog zdruza, baterijom brdskih topova 65 mm i vodom topova 75 mm. Istovremeno je upućena 34. bojna (798 vojnika) prema Velikom Žitniku radi zaštite desnog boka i sadejstva snagama u napadu. Napad je počeo u 6 časova po gustoj magli, što je neuporedivo nadmoćnijem napadaču omogućilo da postigne i izvesno iznenađenje. Na pomenutim položajima razvučeni bataljon pružio je slab otpor ustašama, a kada je, pored napada s fronta na Miljaču (k. 617) iz Smiljanskog polja izbila 34 ustaška bojna i udarila mu u bok, bataljon se padinama Velebita preko Trnovca povukao prema Rizvanuši u Divoselu.³⁵⁸

Pošto je 25. oktobra odbacio jače delove 2. bojne 15. pukovnije, upućene u nasilno izviđanje prema Bilaju, 4. bataljon je sve položaje predao 2. bataljonu narednog dana, a on je, ojačan četom 2. ličkog područja, upućen u Velebit, sa zadatkom da u rejonu crkve sv. Ivana (k. 1017) jugozapadno od Metka uništi grupu od 40 četnika i 6 oficira. Ba-

³⁵⁵> Zb. V-20, d. 140, 166, 190, 214; k. 53, br. reg. 20/2-9; k. 424, br. reg. 33/5- k 796 br. reg. 34-1/3; k. 801, br. reg. 5/5; 16-5.

³⁵⁶> Zb. V-20, d. 132, 166, 190; k. 53, br. reg. 20/2-11; k. 424b, br. reg. 33/5

³⁵⁷> Zb. V-20, d. 160, 190; k. 424, br. reg. 33/5.

³⁵⁸> Zb. V-20, d. 160, 190, 230, 232; k. 53, br. reg. 20/2-12; k. 424b, br. reg. 33/5- k 796 br. reg. 39-3; k. 799, br. reg. 17-2.

taljon je, 27. oktobra ujutro, pretresao određeni rejon bez uspeha jer nije naišao na četnike. Na položajima u Bilaju nalazio se 2. bataljon bez jedne čete, koja je držala položaje Veliki Žitnik-k. 568, potčinjena Štabu 3. bataljona. Desnom obalom reke Like isključno k. 568, pa preko Budačkog kolskog i železničkog mosta (k. 571), bio je raspoređen 3. bataljon. U rejonu Divoselu-Rizvanuša i dalje je zadržan 1. bataljon, odakle je 26. oktobra u 4 časa izvršio jači demonstrativni napad na delove 9. ustaške bojne u Ličkom Novom.³⁵⁹

Otkako je izašao iz tesnog taktičkog okruženja i dospeo do padina Velebita, neprijatelj je postao mnogo aktivniji. Istovremeno, sa pomenu- tim ispadom prema Bilaju, 25. oktobra je jedna satnija 34.ustaške bojne iz Smiljana bez otpora zauzela Oteš (k. 745) i na njemu se zadržala narednog dana. Sutradan su, takođe iz ove bojne, dve satnije upućene prema Velikom Žitniku, odakle su bez mnogo napora odbacile četvu 2. bataljona. U daljem prodiranju, pred zaseokom Butkovići, naišle su na odlučan otpor ove čete, te su se pred veče povukle prema Smiljanu. Istovremeno u istom pravcu povukla se i satnija sa Oteša. Narednih dana sve do 31. oktobra nije bilo značajnijih sukoba, osim povremenih jačih čarkanja, naročito oko Budačkog mosta između 3. bataljona i 32. ustaške bojne.³⁶⁰

Oko 6 časova 1. novembra jake ustaške snage, podržane tenkovima i artiljerijom,³⁶¹ napale su delove 2. bataljona kod prelaza na reci Lici i za pola sata prešle Liku i zauzele Bilaj, odbacivši 2. bataljon prema Barletima i Vrepcu, a zatim sa glavninom produžile prema Metku. Naime, one su imale zadatak da otvore i obezbede put nemačkom 661. rezervnom (doknadnom, dopunskom) bataljonu koji je iz Gračaca pratio auto-kolonu sa borbenim potrebama za gospički garnizon. Kada su južno od Ribnika susreli nemačku kolonu obezbeđivali su je kroz Ribnik i Bilaj, vrativši se sa njom ka Gospiću. Međutim, improvizovani most na reci Lici slomio se pod nemačkim tenkom i kolona je stala na desnoj obali reke, gde je prenoćila. U toku noći most je popravljen i susradan oko 8 časova sve te nemačke i ustaške snage stigle su u Gospić, da bi se auto-kolona, bez nemačkog bataljona, u pratnji ustaških snaga već u 13 časova uputila nazad u Gračac.³⁶²

Budno prateći situaciju, Štab 2. brigade je pravilno ocenio da će se nemačka auto-kolona ubrzo vratiti nazad prema Gračacu. Stoga je odmah, 1. novembra, po uputstvima Štaba divizije preduzeo mere da je na pogodnom mestu sačeka i napadne. Iz Bilaja odbačeni 2. bataljon grupisan je na desnoj obali reke Jadove na liniji k. 640-k. 583, prema nemačko-ustaškim snagama u Bilaju, da zatvori pravce prema Barletima i Vrepcu. Položaje u Ostrvici do k. 663 koje su dotle držali delovi 2. bataljona, preuzeo je tada tek formirani Lički partizanski odred.³⁶³

³⁵⁹> AVII, k. 53, br. reg. 20/2-13; k. 801, br. reg. 6-1/5.

³⁶⁰> AVII, k. 53, br. reg. 20/2-13, k. 801, br. reg. 6-1/5.

³⁶¹) Sastava: 31. ustaška bojna, 34. ustaška bojna (bez dve sati), dve sati 2. bojne 15. pukovnije, 3. tenkovska satnija i brdska baterija 65 mm.

³⁶²> Zb. V-21, d. 7, 172; k. 53, br. reg. 22/2-6 kolona sa materijalom za Gospić krenula je iz Bihaća 21. oktobra a na odredište je stigla 1. novembra.

³⁶³) Ovaj odred je formiran 24. oktobra pošto je svaka brigada 6. divizije poslala u njega po 50 boraca i 10-15 starešina.

Prvi bataljon je i dalje kontrolisao rejon Brušane-Rizvanuša-Divoselo (Klica), a 3. i 4. bataljoni su prikupljeni i, sa operativnim oficijom brigade Ljubomirom Medićem Brzicom i obaveštajnim oficijom Jovom Kovačem, upućeni na položaje između Metka i Raduča da djeluju po neprijateljevim kolonama na komunikaciji Gospić-Gračac.

Bataljoni su noću 1/2. novembra stigli u određeni rejon i osvanuli u predviđenom rasporedu. Treći bataljon je poseo jugozapadne padine Šušnjariće (k. 692), k. 630, Rastik, Visoko brdo (k. 688) i k. 630. Mitraljezi 4. čete i mali bacači podeljeni su pešadijskim četama. Četvrti bataljon je poseo k. 685, k. 625 i k. 622. istočno od crkve u Raduču, Bukovu glavu (tt. 705) i k. 634. Mitraljezi njegove 4. čete i mali minobacači podeljeni su po četama, a dva brigadna minobacača 81 mm plasirani su na Okić (k. 683). Četiri nagazne protivtenkovske mine postavljene su na putu u visini k. 640, što sugerije da je sve bilo orjentisano na doček kolone iz Gospića.

Pošto je nemački 661. rezervni bataljon ostao u garnizonu u Gospiću, za pratnju nemačke transportne auto-kolone angažovane su jake ustaške snage (sastava uglavnom kao i prethodnog dana) da je osiguravaju i prate do Metka, a dalje je imala produžiti pod zaštitom tenkova i oklopno-izviđačkih automobila u njenom sastavu. Dostigavši Medak, ustaške snage su se po planu zaustavile na kotama južno od sela, a nemačka kolona je produžila prema Raduču. Zbog guste magle kolona nije primetila zasedu sve dok po njenom čelu nije otvorena vatra kod k. 688. Suprotno utanačenom planu da se vatra otvara kada čelno vozilo naiđe na mine, oficir iz Štaba 3. bataljona je pogrešio zbog guste magle i naredio nišandžiji protivtenkovske puške da gađa čelno vozilo čim je pred njega naišlo. Odmah je usledila jaka vatra po delu kolone koji je upao u zasedu. Čelno vozilo je dalo gas i, preko mina koje nisu eksplodirale, odjurilo pravo u Gračac, a ostala vozila su stala naletajući i sudarajući se međusobno u potpunoj pometnji. Ustaške snage iz Metka odmah su pohitale u pomoć.

Evo kako je to opisano u bojnoj relaciji ZAPOLI-a: »Kod prvih pucnjeva, u samovoznoj koloni nasto je metež. Pojedina vozila počela su se okretati za povratak u Gospić, dok su ostala htjela produžiti. Napravila se zbrka u kojoj se nije znalo tko pije, a tko plaća. Jedna nemačka oklopna kola koja su osiguravala preselicu (*kolonu - D.O.*) produžila su i stigla u Gračac još istog dana, dok su druga oklopna kola pošla nazad u Gospić. Samo osobnom zalaganju zapovjednika 4. stojećeg djelatnog zdruga, dopukovnika Bogdanić Delka, ima se zahvaliti što je u koloni uspostavljen red i samovozi bez velikih gubitaka vraćeni su u Gospić«. U pomoć je najpre stigla 31. ustaška bojna sa tenkovima na k. 630 i Rastiku ugrozila levi bok 3. bataljona, odnosno cele zasede, tako da su se bataljoni morali povući, što je omogućilo da se kolona sredi i vrati u Gospić. Prema pomenutoj relaciji Nemci su imali 5 poginulih, a 1 oficir i 15 vodnika su ranjeni. Bataljoni 2. brigade imali su 1 mrtvog i 9 ranjenih boraca.³⁶⁴ Zbog nepoštovanja utvrđenog plana i brzopletog i pre-

364) ^{zb} v-21, d. 7, 35, 172, 173, 174; k. 53, br. reg. 22/2-7. Interesantno je kazati da je Glavni stožer, u svom redovnom ratnom izveštaju, saopštio da su ovde poginula 64 nemačka vojnika, što mnogo odudara od navedenog podatka iz bojne relacije ZAPOLI-a.

ranog otvaranja vatre ceo 4. bataljon je ostao van borbe, pa, usled toga, i neprijateljska kolona nije zahvaćena vatrom po celoj dubini, tako da nisu postignuti očekivani i realno mogući rezultati.

Nakon povlačenja sa komunikacije 3. bataljon je povučen u sastav brigade; a 4. bataljon je prikupljen i zadržan pod Žirom (tt. 852). Odatle je 3. novembra uveče ponovo vraćen u zasedu na komunikaciju. Bataljon je poseo k. 640 i k. 625 do iznad crkve u Raduču i osigurao se na k. 685 i k. 764 od Metka. Vrativši se u Gospić nemačka kolona je u njemu predanila i 4. novembra se, pod jakom pratnjom, ponovo uputila prema Gračacu. Pratnju i obezbeđenje do Papuče vršile su ustaške snage (31. ustaška'bojna, 34. ustaška bojna bez dva sata, 3. sat tenkova i vod brdskih topova 65 mm), a dalje obezbeđenje su preuzimali nemački tenkovi i tri oklopnoizviđačka automobila i jedna četa od 120 nemačkih vojnika, pridata koloni za ovu priliku. Glavnina kolone, osigurana po-bočnicama stigla je do Raduča oko 13 časova i čim je prednji deo glav-nije ušao u zasedu otvorena je po njoj vatra iz svih sredstava. Njeni osi-guravajući delovi odmah su stupili u borbu, omogućivši većem delu ko-lone pokret bez zadržavanja. Potom je iz zasede usredsređena vatra na zadnji deo kolone koji je zaustavljen i odsečen, ali se pod zaštitom osi-guranja uspeo okrenuti i zajedno sa ustaškim snagama od Papuče po-vratiti u Gospić. Bataljon je imao 2 lakše ranjena borca. Nemci su imali 6 ranjenih vojnika, a sutaše 1 mrtvog i 1 ranjenog.^{365'}

Bile su uglavnom poslednje borbe ne samo 2. ličke brigade nego i cele 6. divizije, ne samo oko Gospića, nego i u zavičajnoj Lici. Prepus-tivši noću 5/6. novembra sve položaje oko Gospića uglavnom novofor-miranom Ličkom partizanskom odredu, brigada se 6. novembra popod-ne sa prostora Gospića uputila u rejon Komić-Poljice-Paklarić. Prola-zeći 6. novembra u suton kroz sela ispod Ličkog sredogorja (Mogorić i druga) iznad njih je, po stranama i čukama, gorelo mnoštvo vatri u čast 7. novembra - dana oktobarske revolucije. Prizor je bio impresi-van, oko vatri se vilo kolo i svuda se orila pesma, lički ojkan se raz-legao uvalama i lugovima.

Pošto je 15. oktobra 2. brigada smenila na položajima oko Gospića 3. brigadu ova se uputila u otočački kotar i sa tri bataljona stigla u re-jon Donji i Gornji Babin Potok i Vrhovne, dok je 1. bataljon uputila u Gacku dolinu u selo Podum. Na tom prostoru brigada je ostala nared-nih nekoliko dana u pretresanju i čišćenju obližnjih šuma, uglavnom bez uspeha. Noću 21/22. oktobra brigada se prebacila u Gacku dolinu i razmestila sa 1. bataljonom u Podumu (gde je odranije bio); 2. bata-ljonom u Sincu, 3. bataljonom u Starom Selu (severno od Otočca) i 4. bataljonom u zaseoku Sveti Marko sela Podum. Štab brigade, četa za vezu i drugi prištapski delovi smestili su se u Otočcu. Dobivši podatke da se u Srpskom polju (zaseok Bjeljivina) nalazi 25-30 domaćih i ko-sinjskih četnika sa nekoliko ustaša iz Švice, da se oko Kutereva krije oko 30 naoružanih ustaša i civila i da se u šumi oko Markovića rudine (k. 1106), južno od Čovića, nalazi oko 30 naoružanih ustaša i civila, Štab brigade je 22. oktobra napravio plan čišćenja i uništenja tih grupa.

365) Zb. v^äl, d. 35, 175; k. 53, br. reg. 22/2-7.

Brigada je noću 22/23. oktobra izvršila pokret prema pomenutim mestima i rano ujutro 23. oktobra pristupila pretresu terena. Prvi bataljon je prošao kroz Šivicu i čistio prostor oko Kutereva, 2. bataljon, jedna četa 3. bataljona i četa za vezu čistili su planinski prostor Markovića rudine, Crno i Premužno jezero do linije sela Sporčići-Tisovac, 3. bataljon, bez čete, čistio je Srpsko Polje, Bjeljevinu, Ponore i Goriće i 4. bataljon južno od Šivice-Vivoze, Šumećicu, Gerovo Selo, Zabrdo do zaključno sa Lumbardenikom (tt. 609). Jedna četa Bataljona protiv pete kolone (PPK) noću je upala u Kuterevo i po kućama hapsila sumnjiva lica. Zbog veličine prostora, bespuća, izlomljenog i pošumljenog zemljišta, naponi jedinica nisu urodili odgovarajućim rezultatima. Uхваćeno je samo 7 ustaša i 20 njihovih jataka koji su predati Komandi mesta Otočac. Zaplenjeno je 19 pušaka, 2 pištolja, 260 metaka i 6 ručnih bombi.

Po završenom pretresu, 23. oktobra uveče, brigada se prikupila sa 1. bataljonom u Švici, 2. bataljonom u Prozoru, 3. bataljonom u Lipovlju i Štab brigade sa prištapskim jedinicama u Otočcu. Sa te prostorije ona je, po naređenju Štaba 6. divizije, u 3 časa 25. oktobra krenula prema Perušiću da bi olakšala 2. brigadi pritisak iz gospičkog garnizona i do noći se razmestila sa 1. bataljonom u Prvan Selu, 2. bataljonom u Malom Polju sa isturenim manjim delovima na Metlaču (k. 799), u Kaluđerovac i na k. 777 (Sklopača), sa 3. bataljonom u Kvarte i 4. bataljonom u Kanižu, dok se Štab brigade sa četom za vezu i drugim prištapskim delovima smestio u Perušnicu. Brigada je tada u stroju imala 1.128 boraca.³⁶⁶

Iz sela Kvarte 3. bataljon je ubrzo pomeren u rejon Lički Osik-Budak-Budački most. Na položajima je narednih dana uglavnom bilo mirno, tu i tamo dolazilo je do manjih čarki sa neprijateljskim delovima u rejonu Budačkog mosta. Brigada je delom snaga oko 1. novembra upala u Donje Pazarište gde je razoružala izvestan broj naoružanih meštana seljaka. Nju je u pomenutom rejonu (Budak, Lički Osik, Perušić) 2. novembra smenila 1. brigada 13. primorsko-goranske divizije. U rejonu Perušića 3. lička brigada zadržala se do 5. oktobra odakle se pomerila u Vrebac i Mogorić, a odande sutradan u selo Srednju Goru.

Čim su iščezli uslovi za napad na Gospić, 1. lička brigada je bila upućena ka Udbini radi dejstava na komunikaciji Bihać-Donji Lapac-Gračac. Ona je sa tri bataljona 13. oktobra uveče stigla u rejon Visuć-Krčana-Ondić, dok je njen 1. bataljon još nekoliko dana zadržan kod Gospića, očekujući smenu od jedinica 2. ličke brigade. Pošto su jedinice narednog dana predahnule uveče su bataljoni krenuli ka komunikaciji. Zamenik komandanta brigade Dragan Rakić sa 2. i 4. bataljonom uputio se iz Visuća preko predela Sarajevo i do svanuća izbio na cestu u rejonu Zuleševice (k. 1006), dok je operativni oficir brigade Miloš Čanković sa 3. bataljonom iz Krčane krenuo prema Bruvnu. Ujutro do 6 časova 15. oktobra bataljoni su bili u zasedi.

Oko 8 časova, u zasedu 2. i 4. bataljona poviše okuka na Mazinskoj planini naišla je nemačka auto-kolona od 29 kamiona, na čelu sa dva srednja tenka, tri motorbicikla i jednim oklopnim automobilom. Kada je čelo kolone stiglo pred desno krilo 4. bataljona, po njoj je jednov-

» §1 b. V-20, d. 161, 190; k. 796, br. reg. 39/3.

remeno otvorena žestoka vatra iz svih sredstava. Zahvaćeni iznenadnom, žestokom i relativno kratkom vatrom, neprijatelj je u gužvi napuštao kamione i bežao u šumu na suprotnoj strani. U tom trenutku bataljoni su jurnuli na kolonu ručnim bombama. Nešto Nemaca je pobijeno oko kamiona a jedan deo se razbežao u šumu. Kamioni su bili puni raznog materijala, ponajviše provijanta. Odmah se pristupilo evakuaciji materijala, dok su bočna osiguranja ostala na svojim mestima. Desno bočno osiguranje držalo je pod vatrom neprijateljska oklopna vozila, ne dozvoljavajući im da se povrate nazad ka kamionima iz kojih je vršena evakuacija materijala. Oko 9 časova iz Mazina je naišla neprijateljska pešadija sa tri tenka, a i artiljerija iz Mazina je počela da dejstvuje po zasedi. Uto su na poprište stigla i tri neprijateljska aviona zbog čega više nije bilo moguće izvlačiti plen, pa se pristupilo paljenju i uništavanju kamiona u kojima je uništen i veći deo materijala.

Štab brigade je izvestio da su zapaljena 33 kamiona, jedan motocikl ispravan, 2.458 konzervi ribe, 110 paketića butera, 250 konzervi pasulja, 600 kg sira, 230 kg šećera, 1.050 kg makarona, 4 kg brašna, 20 kg masti, 10 komada baterija za radio-aparate, 14 pušaka, 5.000 metaka i mnogo drugog raznog materijala. Ocena Štaba brigade da je neprijatelj u ovoj akciji imao 60 mrtvih i 100 ranjenih ne izgleda ubedljiva. Brigada je imala 1 poginulog i 4 ranjena borca. Istog dana oko 13 časova i 3. bataljon 1. brigade je u rejonu Bruvna, kod Radakovića kuća, sačekao nemačku auto-kolonu koja se vraćala iz Dalmacije. Uništen je prvi kamion koji se kretao kao izvidnica, a potom se bataljon povukao bez gubitaka.

Tokom 18. oktobra u dva navrata su odbijeni neprijateljski napadi prema selu Oraovcu i Obijaju (k. 661), a tri dana kasnije 3. bataljon 1. brigade osvanuo je u zasedi na cesti Bruvno-Gračac u rejonu Dukić-Blanuše, jugoistočno od Vodene glave. Oko 13 časova pojavila se iz Bruvna prema Rudopolju, bataljonu iza leđa, kolona od oko 500 nemačkih vojnika sa dva topa i 9 tenkova. Otkrivši neprijateljev pokret na vreme, bataljon je napustio zasedu i povukao se zapadno od Rudopolja, na istočne padine Risovca (tt. 1112) iznad sela Tupale, odakle je neprijatelja primorao na povlačenje. Toga dana se 1. bataljon iz Visuća prebacio na Kamensko, odakle je zajedno sa 4. bataljonom preko Velikog Kamenska i Dugog polja krenuo prema zaseoku Čepaćuši u nameri da postave zasedu na cesti, ali naišli su na neprijatelja i bili odbačeni nazad. Pet dana kasnije 1. bataljon je sa oko 100 boraca sačekao u zasedi na prevoju Mamac (k. 830 i k. 771), severno od Donjeg Lapca, manju neprijateljsku kolonu i razbio je. I 3. i 4. bataljon su 27. oktobra pokušali da postave zasedu na putu istočno od Vodene glave ali su naišli na jaka neprijateljeva osiguranja i bili odbijeni. Nakon dva dana 2. bataljon je postavio zasedu u rejonu Zuleševice, na putu Gornji Lapac-Mazin, sačekao auto-kolonu i naneo joj značajne gubitke.³⁶⁷ Bile su to poslednje akcije 1. brigade u Lici. Narednih dana ona se sređivala u rejonu Ondić, Krčana, Lončari i pripremala za predstojeći marš u Bosnu.

367) zb. V-20, d. 96, 166, 190; Zb. V-21, d. 18; k. 424b, br. reg. 31/15; k. 800, br. reg. 21/6 i 24/6.